

UNIVERZITET U SARAJEVU
FILOZOFSKI FAKULTET U SARAJEVU
ODSJEK ZA HISTORIJU

Srednjovjekovno društvo u žanru južnoslavenske lijepe književnosti

(Završni diplomski rad)

Mentor: Prof. dr. Esad Kurtović

Kandidat: Denis Didović

Sarajevo, 2021.

Sadržaj

Uvod.....	2
Pozadina pismene kulture i nastanak djela.....	7
Izvedba djela i publika.....	11
Vladar.....	15
Plemstvo.....	20
Pravne i društveno-moralne vrijednosti.....	26
Portret idealnog vladara.....	32
Rodni odnosi.....	38
Zaključak.....	42
Izvori i literatura.....	45

Uvod

Društvena pitanja, sveprisutna u različitim sferama života, često su bila tema unutar književnih djela žanra južnoslavenske lijepe književnosti. Pri tome, podrazumijevana su djela svjetovne tematike, od kojih su među sačuvanim djelima najobimniji: *Roman o Aleksandru* ili *Aleksandrida*, *Roman o Troji* i *Povijest o Trištanu i Ižoti*. Podloge na osnovu kojih su nastala ova djela i zaživjela u književno-kulturnom životu jesu stranog porijekla, međutim u njihovoj preradi za južnoslavensko čitalaštvo ta djela su smještena u kontekst svoje nove društvene okoline. Pogledi na društvena pitanja i običaje su u određenoj mjeri morali ostati validni unutar svoje vremenske i prostorne okoline, bez obzira na to bili oni genetski južnoslavenski ili horizontalno prenešeni.

Priče i legende oko života makedonskog kralja Aleksandra prerađivane su od prvobitnog antičkog romana, koji je prema nekim mišljenjima nastao sredinom trećeg stoljeća,¹ te je njihov razvoj rezultirao različitim sadržajima. Srednjovjekovne prerade su se umnogo razlikovale od antičkog *Romana o Aleksandru*, dok se, zasebno od toga, historiografija o Aleksandru razvijala drugačijim putem. Priča počinje opisom pada egipatskog vladara Nehtenava. Njegova vladavina i karakter su opisani u pozitivnom svjetlu, s obzirom na to da je uz pomoć nadnaravnih moći dugo uspijevao braniti Egipat. No, tokom najezde nadmoćne perzijske vojske, Nehtenav je pobjegao u Makedoniju, gdje je postao poznat kao nadaren i dobronaklon mudrac i vrač. Na poziv carice Olimpijade, utjelovljen bogom Amonom, uspio je izlječiti njenu neplodnost i darovati joj dijete - Aleksandra.

Aleksandar je već u mladosti doživio smrt cara Filipa, te pri tome nasljedio vlast nad Makedonijom. Perzijski car Darije je, smatrajući novonastalu situaciju u Makedoniji kao povoljnu za svoje interese, slao Aleksandru zahtjeve da prihvati perzijsku vlast. Aleksandar se međutim pokazao odvažnim, te je skupio svoju vojsku, predvođenu njemu bliskim vojskovođama Filonom, Antiohom i Ptolomejem. Osvajajući razne susjedne države i oblasti, prodirući u Perziju, Aleksandar je došao u Judeju, gdje je prihvatio vjeru u boga Savaota kao jedinu ispravnu, te je nadalje nastupao kao njegov predstavnik. Nakon što je uspio poraziti perzijskog cara Darija, odao mu je na samrti carske počasti, te se oženio njegovom kćerkom

---

¹ Krzysztof Nawotka, *The Alexander Romance by Ps.-Callisthenes: A Historical Commentary*, Brill, Leiden, 2007, 4-5.

Roksandom. Ubrzo nakon toga, međutim, Aleksandar je opet ulašao u novi veliki rat, ovoga puta sa indijskim carem Porom, te je nakon pobjede postao vladar svijeta. Ostatak djela je ispunjen raznim Aleksandrovim putovanjima i dešavanjima u fantastičnim svjetovima, gdje su istražena različita pitanja koncepta vlasti i ophođenja vladara. Djelo je nadahnuto kršćanskim moralističkim shvaćanjima, te je kao glavnu i konačnu poruku isticalo oprez od opasnosti vezanih za visine koje je čovjek u stanju dostići.

Roman o Troji se u sačuvanim južnoslavenskim redakcijama ocjenjuje kao prerada jednog sjevernotalijanskog predloška. Pri tome, jedna verzija, vjerovatno dubrovačka, u svom završnom dijelu sadrži mnogo sličnosti sa *Metamorfozama* Ovidija.² Djelo je uglavnom pratilo oblike antičkog mita o Troji, počevši kratkim prikazom prošlosti grada od njegovog nastanka. Protagonist u početku djela, Pariž, je bio kao novorođenče ostavljen izvan grada, zbog proročanstva da će donijeti propast gradu, te je odrastao među pastirima. Na svadbi Pelejuša, Pariž je najljepšom proglasio gospođicu Venuš, vodeći se njenim obećanjem da će mu povratiti dostojanstvo kao sina trojanskog kralja i darovati mu najljepšu ženu, Jelenu, suprugu cara Menelauša. Pariž se potom upustio u pothvat otimanja Jelene iz dvora cara Menelauša, na što je ovaj proglasio rat Troji i sakupio vojsku predvođenu raznim grčkim gospodarima.

Tokom borbi u okolini grada, najboljim su se pokazali Ancileš, sa grčke strane, te trojanski Jektor. Nakon smrti Jektora, Ancileš je pokušao preći na trojansku stranu, jer mu je obećana kraljeva kćerka Polikšena kao supruga, međutim u prevari je ostao ubijen, protiv volje kralja, od strane kraljevog sina Pariža. Nakon toga su grčki gospodari Ajakša i Urikiš ušli u spor pred grčkom gospodom o pravu na ratnu opremu Ancileša, te je Urikiš elokventnim govorom nagovorio okupljene na svoje viđenje priče, na što je Ajakš izvršio samoubistvo. Troja je potom bila osvojena lukavom idejom Urikiša, te su istaknuti pripadnici grada bili izvedeni kao roblje ili ubijeni.

Još jedno djelo koje je bilo prerađeno sa talijanskog predloška jest *Povijest o Trištanu i Ižoti*. Iako postoje osnove da je postojalo više različitih verzija ove priče koje su na južnoslavenskom području bile čitane,³ ova verzija, za koju se smatra da je dijelom adaptacija

---

² Радмила Маринковић, *Роман о Троји - Роман о Александру Великом*, Просвета Српска књижевна задруга, Београд, 1986, 232-236.

³ Ирена Грицкат, *Повест о Триштану и Ижоти*, Српска књижевна задруга, Београд 1966, 32-42.

jednog venetskog romana,⁴ nađena je unutar Poznanjskog zbornika iz cca 1580, gdje je navedeno kao djelo iz “*knjiga srpskih*”.⁵ Djelo sadrži priče o životu Trištana, sina kralja Melijaduša iz Elionosa, koji je nakon smrti svoga oca napustio dvor, te se uputio prvo u Francusku, pa zatim u Kornoval, kod svoga ujaka kralja Marka. U Kornovalu je učinio veliko djelo za kralja, time što je dvobojem porazio orlendejskog izaslanika Amurata, te time prekinuo dugi običaji davanja poreza na koji se Kornoval bio obavezao Orlendeji. Međutim, Trištan je iz tog dvoboja izašao ranjen i otrovan, radi čega se otisnuo na more, u potrazi za lijekom. Nakon plovidbe, stigao je upravo u Orlendeju, gdje je sakrivajući svoj identitet bio izliječen od strane kraljeve kćerke Ižote, te je kao član dvora, iako vrlo skroman, stekao reputaciju kao vješt vitez. Njegovo vrijeme u Orlendeji je završilo time što ga je kraljica prepoznala, i tražila osvetu zbog smrti njenog brata Amurata, no kralj Lenviz ga je, na osnovu njegovog ugleda i prijateljstva, poštedito smrti i protjerao van Orlendeje.

Nakon što se vratio natrag u Kornoval, njegov ujak, kralj Marko, ga je poslao po Ižotu, čuvši za njenu ljepotu, tvrdio je da se želi oženiti, no zapravo kralj nije smatrao da će Trištan preživjeti taj poduhvat, te je u međuvremenu njega potajno zamrzio zbog ljubomore i straha od njegovog rastućeg ugleda. Trištan je ipak uspio dovesti Ižotu kralju Marku, tako što je učinio uslugu orlendejskom kralju Lenviznu, kojom je u suđenju borbom zauzeo njegovu stranu i odbranio njegovu čast. Na putu natrag, Trištan i Ižota su slučajno ispili ljubavni napitak, namjenjen za kralja Marka i nju, misleći da je vino, što je dodatno uvećalo njihovu međusobnu naklonost. Povratkom u Kornoval, pokušavali su sakrivati svoju ljubav, no ipak su izazvali sumnje kralja Marka. Trištan je pak zaslugom uspio sa kraljem dogovoriti Ižotu za sebe. Nakon toga, sreo je kralja Artijuša i slavnog i vještog viteza Ancolota, a kada su se kralj i njegovi vitezovi dopali ropstva, time što su poraženi od strane kralja Samsiha, Trištan ih je uspio izbaviti time što je dvobojem pobjedio kralja Samsiha, koji je tom prilikom smrtno ranjen. Pored ovog sažetka, *Povijest* je ispunjena raznim drugim, manjim epizodama o avanturama Trištana, gdje su prikazana njegova junaštva i viteški podvizi.

Istraživanje historije kroz književne izvore je, u određenim periodima razvoja, bilo predmet kritike raznih teoretičara,⁶ s obzirom na poteškoće utvrđivanja metoda i zadataka.

---

⁴ Susana Torres-Prieto, *Arthurian Literature in East Slavic*, 14-15, preuzeto sa: https://www.academia.edu/2848222/Arthurian_literature_in_East_Slavic 20.05.2021 17:40

⁵ И. Грицкат, *Повесть о Тристане и Изоте*, 32-33.

⁶ Joachim Bumke, *Geschichte der mittelalterlichen Literatur als Aufgabe*, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Düsseldorf, 1991, 8-9.

Međutim, vrijednost književnosti kao historijskog izvora dolazi do izražaja ponajviše u istraživanju društvene historije. Mnogo teže je na osnovu takvih izvora rekonstruisati činjenične podatke o stvarnim, fizičkim događajima u prošlosti, no, za razliku od toga, mnogo je bliža prikazu kolektivne i individualne svijesti, uvjerenja i predmeta idejne rasprave unutar jednog društva. Iako je mnogo teže mjeriti i utvrđivati subjektivne doživljaje, takva saznanja pomažu sveopćem shvatanju društava iz prošlosti.

S obzirom na širok spektar tema koje se mogu koristiti kao predmeti izučavanja u djelima žanra južnoslavenske lijepe književnosti, ovaj rad će predstaviti tek nekoliko odabranih tema iz društvene historije. Težište, pri tome, stoji na ideologiji, kao setu vrijednosti i ideja kojima se objašnjava i opravdava politički poredak i strukture moći. Ove teme će biti raspoređene prema odgovarajućim poglavljima.

Prva dva poglavlja rada bave se položajem djela žanra lijepe književnosti unutar društva, što je nužno pokušati utvrditi kako bi se stvorila shvatanja o korelaciji pogleda iznesenih unutar djela sa općenitim pogledima i stavovima koji su bili prisutni u određenom društvu. Nastanak, kao i uporaba književnog djela se rijetko mogu zamisliti kao usamljeni procesi pojedinaca, nego su uključivali različit spektar društvenih aktivnosti. Stavovi i viđenja koja je pisac iznosio u svom djelu su bili uvjetovani njegovom društvenom i materijalnom okolinom, s obzirom na to da je čovjek kao političko biće nužno član društva i na osnovu njega stvara svoje predodžbe o svijetu. Pored toga, proces dijeljenja pogleda je nailazio na reakcije njegove publike. Pitanje koje se tu uporedno postavlja jest namjera, to jest, odnos namjerene publike i reakcije sa stvarnim doživljajem.

U trećem i četvrtom poglavlju pažnja je obraćena na državne i društvene struktura. Radi se o početnim stavovima koji su bili zasnovani na realnoj okolini pisca, te zamišljenom idealu društva. Time što je radnja smještena unutar prošlosti, sa legendarnim ili mitskim likovima, više je prostora ostavljeno za razmatranja nekih konceptualnih ideja, te razmatranje prošlih, neaktualnih ili sukobljenih stavova. Drugo poglavlje, pri tome, razmatra monarhiju kao idealno ili osnovno državno uređenje, njene podvrste i varijacije, te argumente na kojima je njen bitak zasnovan. Treće poglavlje utvrđuje razna pitanja društvene podjele, koncepata na kojima je podjela zasnovana i kojim je ideološki opravdana, te društvenih funkcija različitih grupacija. S obzirom na sadržaj izvora, glavno i središnje mjesto su zauzeli viši, plemićki sloj, vojskovođe i dvorjani.

Koncepti pravde i pravednosti su razmatrani u petom poglavlju. U prvom redu, tehnička pitanja osoba i načina kojim se utvrđivala pravda, njen položaja u društvu, te izvršavanja i kazne. Uzeti su u obzir različiti načini po kojima su shvatani zakoni i njihova valjanost, bilo da su zasnovani na običajnim praksama ljudi, vjerskoj doktrini ili procjeni pojedinaca. Imajući u vidu radnju djela, koja je ispunjena različitim stranama međuljudskih i međudržavnih odnosa, ispitana je mjera kojom je pravda određivala te odnose, kao i shvaćanje pravednog rata.

Ispravno djelovanje i rad društvenih struktura, kao i različitih funkcija koje su bile nužne za uspjeh i blagostanje zajednice, zahtijevalo je snažan i uspješan angažman pojedinca u svojstvu vladara. Njegove idealne lične karakteristike, načini kojima je djelovao i obnašao svoje dužnosti, te njegovi idejni principi kojima se vodio opisani su u šestom poglavlju. U tom pothvatu, nastojalo se različite ocjene vladarskih osobina smjestiti u njihov odgovarajući kontekst idejnih tokova srednjovjekovnih političkih rasprava.

Posljednje poglavlje se bavi društvenim dinamikama rodnih odnosa. Karakteristika stavova koji su zauzimali prema tim pitanjima jest normativizam, koji se iskazivao u istraživanju i teoretiziranju tih odnosa. Ustaljena društvena pravila su bila sredstvo prema kojem je zajednica održavala svoj način života i poredak. Zagovaranje normi u kontekstu odnosa, protiv teoretiziranja koje bi izašlo van okvira uobičajenog, govori ne samo o pogledima nego i mjestu književnog djela unutar društva.

Literatura korištena u tekstu je uglavnom preglednog karaktera, s namjerom da se određeni pogledi smjeste u odgovarajući društveno-kulturni kontekst. Kao izvori korištene su novije prerade u izdanjima Prosvete i Srpske književne zadruge, *Роман о Троју Роман о Александру Великом* iz 1986, te *Повесть о Триштану и Ижоту* iz 1966. godine. Pored tih izvora, na kojima se zasniva ovaj rad, korišteni su i drugi u svrhu poredbe. *Ljetopis popa Dukljanina* je, primjerice, kao izvor zanimljiv zarad poredbe, jer se teško kategorizira i svrstava u književne žanrove srednjeg vijeka, sadržeći različite karakteristike historiografije, hagiografije i lijepe književnosti, te stoga sadrži različita referentna mjesta.

Pozadina pismene kulture i nastanak djela

Iako većina književne proizvodnje na južnoslavenskom govornom području upućuje na porijeklo vezano za crkvene ustanove, od čega naročito samostane ili manastire, različite grane svjetovne književnosti su našle svoj postanak u dvorskim kancelarijama vladara ili plemstva, kao i kod pojedinaca vezanih za urbana središta. S obzirom na isprepletenost životnih djelatnosti subjekata unutar srednjovjekovnog društva, različite grane književne proizvodnje, bilo vjerske, administrativne, ekonomske ili druge prirode se uglavnom ne mogu vezati isključivo za jedno mjesto postanka. Na jednak način, primjerci lijepe književnosti odaju karakteristike kojim su svoju uporabu vezali za određeno mjesto unutar društvenih struktura, uglavnom kao vrsta intelektualne zabave imućnog dijela stanovništva, međutim njihov postanak se može tražiti među različitim stranama pisarske profesije.

Unutar djela u oblasti lijepe književnosti na južnoslavenskom području su rijetke naznake koje svjedoče o prijelazu sadržaja iz oralnog u pisano. Općenito govoreći, djelo koje posjeduje najviše takvih karakteristika jest *Ljetopis popa Dukljanina*, o čemu svjedoče razna legendarna prepričavanja unutar teksta, za koja nisu dovoljno utvrđene teze o eventualnim izgubljenim pismenim predlošcima.⁷ Oralna pozadina prepričavanja koja sežu do vremena naseljavanja Slavena bi mnogo govorila o izdržljivosti i životu oralne kulture i književnosti,⁸ kako među nepismenim stanovništvom, tako i kod svećenstva, čiji je član bio pisac. Unutar tog djela, međutim, o oralnom porijeklu mnogih djelova sadržaja najbolje svjedoči piščev navod, u uvodu latinske redakcije, kako je djelo napisao na osnovu onoga što je “*čitao ili čuo pričati od naših otaca i vremešnih staraca kao pravu istinu*”.⁹

Što se tiče pismenih izvora i time književne i pisarske naobrazbe pisca, može se utvrditi oskudica intertekstualnih karakteristika, koje se tek zasnivaju na pojedinim djelima crkvene književnosti koji su cirkulisali u južnoslavenskom govornom području. Nabrajajući

---

⁷ Vladimir Mošin, *Ljetopis popa Dukljanina*, Matica hrvatska, Zagreb, 1950, 12-13; Тибор Живковић, *Gesta regum Sclavorum II*, Историјски институт Манастир Острог, Београд Никшић, 2009, 26.

⁸ Sličan zaključak se izodi za njemačke oralne epove iz vremena migracija, koje su oko 1200. služili kao izvor i davali sadržaj pismenim epovima. Dennis Greene, *Medieval Listening and Reading: The Primary Reception of German Literature 800-1300*, Cambridge University Press, Cambridge, 1994, 21.

⁹ V. Mošin, *Ljetopis popa Dukljanina*, 39.

neke od izvora koje je pisac aktivno poznao, te vadio podatke i ideološka vjerovanja, N. Radojčić zapazio da je pisac “*malo čitao i nije mnogo znao*”.¹⁰

Za razliku od *Ljetopisa*, djela iz užeg izbora žanra južnoslavenske lijepe književnosti sadrže znakove o različitim izvorima i uzorima. O eventualnim pozajmicama iz oralnog u pisano ili obratno,¹¹ ova djela književnosti uglavnom šute, iako određene fraze i poredbe otvaraju sumnju da potiču iz oralne epike.¹² Glavnina tih djela se nadovezivala na svoju tradiciju u pismenoj sferi, koja potiče izvan južnoslavenskog govornog područja. Pisac *Trištana i Izote* tako svoje djelo završava konstatacijom kako ne poznaje sudbinu Trištana nakon posljednje borbe, navodeći “*Toliko je o njemu pisano*”,¹³ čime utvrđuje domenu svojih izvora.

Unutar *Aleksandride* se pak nalaze brojniji tragovi koji svjedoče o složenosti i dubini južnoslavenske pismene tradicije. Dijelom se njena sofisticiranost i intertekstualnost može objasniti razvijenošću književnosti bizantskog društva, iz čije je oblasti južnoslavenski pisac našao predložak za svoju redakciju. Međutim, unutar djela su ostale napomene koje svjedoče o poznavanju i upućenosti pisca u grčku književnost, kao i njegovom idejnom nagonu čije osnove u velikom djelu također proističu odatle.

Aleksandrida sadrži mnoge reference na druga djela unutar grčke i judejsko-kršćanske književnosti. U djelu su često korišteni citati kralja Solomona,¹⁴ te je na kraju jednog prepričavanja naveden Homer kao izvor.¹⁵ Također, kako bi pojačao svoj argument o besmrtnosti duše, pisac je spomenuo Aristotela, te dodao jedno krivo parafraziranje o Apokalipsi koje pripisuje Platonu i Aristotelu.¹⁶ Ovo otkriva, ne samo da je pisac u mjeri bio upoznat sa radovima tih pisaca, nego i da je bio svjestan njihovog značaja, te da je stoga poznao klasične i srednjovjekovne rasprave o toj tematici. Vezano za to, način na koji predstavljen Aleksandar kao idealni vladar, te položaj vrhovnog vladara ili cara, ukazuju na snažan euzebijevski utjecaj i shvatanja koja su bila čvrsto ukorijenjena u bizantskoj vladarskoj ideologiji i didaktičkoj književnosti. Navod u uvodu djela, prema kojem je ono

---

¹⁰ Никола Радјочић, Друштвено и државно уређење код Срба у раном средњем веку према Барском родослову, *Гласник Скопског научног друштва XV-XVI*, Скопље, 1936, 26.

¹¹ И. Грицкат, *Повест о Триштану и Изоти*, 38-42.

¹² Р. Маринковић, *Роман о Троји Роман о Александру Великом*, 28-29.

¹³ И. Грицкат, *Повест о Триштану и Изоти*, 262.

¹⁴ Najčešće kao dodatak obilnim didaktičkim dodacima o ponašanju vladara, primjerice pozivanje vladara da ne djeluje na svoju ruku, nego sluša savjetnike. Р. Маринковић, *Роман о Троји - Роман о Александру Великом*, 81.

¹⁵ Р. Маринковић, *Роман о Троји Роман о Александру Великом*, 93.

¹⁶ Isto, 157.

načinjeno s poučnom namjerom,¹⁷ te citiranja raznih uvaženih pisaca, je sklonost koja se često povezivala sa književnom i retoričkom naobrazbom srednjovjekovnog pisara.¹⁸

Snažan religijski karakter društvenih posmatranja upućuje na to da je djelo imalo dug život među redovništvom, gdje je moguće bilo često prepisivano. U određenim periodima srednjeg vijeka redovništvo je čuvalo kobni utjecaj nad obrazovanjem i time nužno i vladarskoj ideologiji, čime se objašnjava promocija redovničkih i općenito kršćanskih vrlina u književnosti tih perioda.¹⁹ Ostala sačuvana djela žanra lijepe književnosti, u nešto manjoj mjeri, također sadrže isti karakter i nedostatak elemenata koji su se vezali za evropsku dvorsku književnost, te stoga, u usporedbi sa drugim djelima iz šireg slavenskog govornog područja, to ostaje kao karakteristika slavenske srednjovjekovne književnosti, bilo zbog utjecaja crkvenih organizacija ili materijalnih uvjeta.²⁰

Ostala djela južnoslavenske lijepe književnosti se, gledano prema njihovom sadržaju i namjeni, mogu više svrstati među djela koja su se vezala uz dvorske ili gradske kancelarije. Kancelarije su činile vladarske i plemićke dvorove manje ovisnim o samostanima, uzimajući također u obzir to da su njihovi pisari često bili članovi plemstva.²¹ Stoga su dvorovi, u mnogim pogledima, bili u stanju sami zadovoljavati administrativne potrebe kao i općenito potrebe vezane za život i sopstvenu razonodu. Djela poput *Trištan i Ižota* te *Roman o Troji* su načinjena na osnovi talijanskih primjeraka, te je izgledno da je njihova namjena ostala jednaka u oba jezička svijeta, kao predmet užitka unutar aristokratskih ili gradskih sredina.

Ista dva djela pokazuju nešto manju sofisticiranost u odnosu na *Aleksandridu*. *Roman o Troji* koristi različite neadekvatne izraze za likove i božanstva klasične mitologije, što ostavlja dojam da je ih je pisac tek posmatrao kao uzvišena bića o kojima nije znao mnogo,²² jednako je vidljiva određena nesigurnost pri pregledu strukture grčkog pohoda na Troju.²³

---

¹⁷ P. Маринковић, *Роман о Троји Роман о Александру Великом*, 69.

¹⁸ Matilda Tomaryn Bruckner, The shape of romance in medieval France, *The Cambridge Companion to Medieval Romance*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000, 14-15.

¹⁹ Mayke de Jong, Power and humility in Carolingian society: the public penance of Louis the Pious, *Early Medieval Europe I*, Blackwell Publishers, Oxford, 1992, 32.

²⁰ S. Torres-Prieto, *Arthurian Literature in East Slavic*, 18.

²¹ Herta Kuna, *Srednjovjekovna bosanska književnost*, Forum Bosnae, Sarajevo, 2008, 326-337.

²² Tako su, primjerice, Pebuš i Neptunuš (Apolon i Neptun) nekada okarakterisani kao đavoli sa zemlje, a drugdje kao bogovi. Slično tome, Peluš, Juno i Venuš (Atena, Junona i Venera) se prvobitno uvode kao proročice, dok se nešto kasnije u tekstu označavaju samo kao gospođe.

²³ Menelauš i Agamenon (Menelaj i Agamemnon) su kroz čitav tekst obojica okarakterisani kao carevi, te se implicira da su drugi učesnici pohoda u vazalnom odnosu prema njima kao njihovi subjekti, no prema toj implikaciji pisac na mjestima iskazuje nesigurnost, kao kada se Ajaksha (Ajaks) poput drugih, kojim je također pretpostavljen vazalni položaj, naziva gospodarem, ipak na mjestu označava kao car.

Mnogi propusti pri adaptaciji se, međutim, mogu pripisati nedostatku adekvatnih izraza u jeziku, poput izraza vezanih za elemnte dvorskog života i kulture, koji su pak postojali unutar talijanske i drugih evropskih književnosti.²⁴ Također, pri razlikovanju sačuvanih rukopisa, može se pretpostaviti da je prepisivač jednog od rukopisa bolje poznao klasični mit o Troji, te da je na osnovu toga vršio reviziju. Ista redakcija sadrži nadopune u jednom dijelu teksta pri završetku, koje su izvedene iz Ovidijevih *Metamorfoza*, čiji je primjerak moguće imao u svojoj blizini tokom sastava redakcije.²⁵ Ukoliko opstaje pretpostavka da je redaktor bio ćirilčni kancelar u Dubrovniku, ovaj podatak bi govorio o naobrazbi za taj položaj kao i povezanosti pismenih kultura primorskih gradova sa zapadom.²⁶

Iako u pojedinim djelima postoje karakteristike kojim bi se izvorište moglo pronaći u usmenoj književnosti, pojedinim bitnim pitanjima je teško naći odgovor. Iz njihovog sadržaja se, međutim, može pretpostaviti bogatstvo južnoslavenske pismene kulture, u kojoj su djela iz književnosti susjednih govornih oblasti našla dom. Postoje karakteristike unutar sadržaja tekstova kojim bi se mogli vezati za religijske ustanove i redaktore takvog porijekla, no njihov dalji život kao uporabnog predmeta se nastavlja u drugim strukturama društva.

---

²⁴ И. Грицкат, *Повест о Триштану и Ижоти*, 29.

²⁵ Р. Маринковић, *Роман о Троји Роман о Александру Великом*, 230-231.

²⁶ Isto, 232-236.

Izvedba djela i publika

Gotovo književno djelo u srednjem vijeku je i nakon svoga postanka nastavljalo svoj život u obe domene, usmenoj i pismenoj. Ovisno od uporabe određenog teksta, njegove namjene i povoda, publika koja je tim bila izložena je varirala. U žanru lijepe književnosti, uporaba se uglavnom zasnivala na vrsti zabave ili razonode, s tim da se interes različitih vrsta publike razlikovao ovisno od tematike teksta.

Bitni tragovi se nalaze u uvodnim napomenama *Aleksandride*, koje ističu vojni karakter publike. *Aleksandrida* je otvorena riječima “*Dostolepni i divni, korisni da ih pročitaju i saslušaju svi koji se za vojevanje spremaju, život i istorija dobrodatelnog, blagočasnog i veleumnog muža Aleksandra, makedonskog cara*”, te se nešto kasnije u uvodu navodi kako se Aleksandar “*domože carovanja nad toliko gradova i država koliko je nemogućno u ovoj knjizi ispisati, niti u pamet čovjeku nevojniku ući*”.²⁷

Pri tome, vidljive su snažne sličnosti sa uvodom latinske redakcije *Ljetopisa popa Dukljanina*. Pisac je nastanak ovog prijevoda teksta argumentirao molbom od strane svećenstva u gradu, čiji je član i sam bio: “*Zamoljen od vas Kristo ljubljena braćo i časni svećenici svete nadbiskupske stolice Dukljanske crkve.*” Međutim, tu je dodao kako je ipak zamoljen “*najviše od omladine našega grada, koja se naslađuje kako to biva kod mladih ljudi ne samo slušanjem ili čitanjem o ratovima, već i učestvovanjem u njima*”.²⁸

Oba teksta su, dakle, djelatnost svoje primarno namjenjene publike opisali kao ratovanje, odnosno, u slučaju *Aleksandride*, to su oni koji se za “*vojevanje spremaju*”, dok je pisac *Ljetopisa* svoju primarnu publiku označavao kao mladiće koji se bave “*učestvovanjem u njima*”. Pri tome, različitosti u ovim dijelovima tekstova, gdje se djelatnost namijenjene publike eksplicitno označava, leže u tonu kojim se publici obraćalo. U *Aleksandridi* je to izraženo jednim vrlo didaktičnim tonom, da su djela opisana u tekstu “*korisna da ih pročitaju i saslušaju*”, dok se *Ljetopis* obraća jednim opuštenijim tonom razonode, opisujući sadržaj kao nešto čime se publika “*naslađuje*”.

Sudeći prema sadržaju, takva generalna teza se može potvrditi. Kroz međusobne različitosti se tek namjenjena publika djela može nešto bolje odrediti. Unutar svih djela žanra

---

²⁷ P. Маринковић, *Роман о Троји Роман о Александру Великом*, 69.

²⁸ V. Mošin, *Ljetopis popa Dukljanina*, 39.

južnoslavenske lijepe književnosti su glavni nosioci radnje bili vladari ili plemići, te su ratovanje i tome vezana djelovanja predstavljali glavni dio radnje. Izuzetak tu čini *Trištan i Ižota*, čiji je prvobitni predložak došao iz kasnijih perioda evropske viteške književnosti, pa je stoga veći akcent na turnirima i avanturama pojedinaca, nego na ratovanju.²⁹ Međutim, tekst u svojoj južnoslavenskoj redakciji ipak umanjuje pojedine druge elemente dvorske kulture kasnog srednjeg vijeka, te više stavlja težište na snazi i razboritosti svojih likova i međusobnim državnim odnosima.

Aleksandridu su krasile mnoge upute i savjeti kojim se pozivalo na ispravno ophođenje u ratu mimo njegovih neposrednih opasnosti. Mnoga moralistička obraćanja prema likovima unutar djela su na taj način izražena, naročito u trenutcima kada se sprema za okršaj. Aleksandar svojim vojnicima poručuje: “*Svakome je pametnom čoveku lepša poštena smrt nego sraman život*”³⁰, na sličan način Darije ispraća svoga vojskovođu Amvisa u bitku, uvjeravajući ga “*smrt tvoja će se (večnim) životom zameniti*”.³¹ Pored toga, često su laudirani ratnici i vojskovođe, te njihova djela. Jedan od dijelova unutar teksta koji najbolje ilustrira taj pogled jeste trenutak kada je Aleksandar oplakivao “*junačke podvige tolikih vitezova*”, odnosno junaka Trojanskog rata, obraćajući im se: “*O divni i hrabri vitezovi i lavovi... kad bih vas žive video, dostojnu bih vam čast odao, ali eto vi pomrli, i ja vam žrtvu, kao živim, livan prinostim i dajem.*”³² Međutim, pri opisu svoga glavnog lika i njegovih djela, *Aleksandrida* se na mjestima više pokazivala kao djelo namijenjeno za pouku vlastodršcima. Opisujući karakter Aleksandra, pisac opisuje idealne vrline, koje bi, prema njegovom mišljenju, savremeni vladar trebao posjedovati, eksplicitno tvrdeći: “*tim vrlinama svaki car treba da održava carstvo svoje.*”³³

Pri tome, dvojbu stvara razlika namijenjene i stvarne publike. Često je istaknut značaj znanja, mudrosti i pobožnosti unatoč snazi ili hrabrosti, što je viđenje koje bi se više cijenilo u jednom klerikalnom ili pisarskom, nego čisto vojničkom okruženju. Unutar priče, Apolon se mudracima javio sa najavom o djetetu koje će biti “*car svemu što je pod suncem*”, te ga je opisao kao “*blagočastiv, mudročću i razumom velik*”.³⁴ No, činjenica da je južnoslavenski

---

²⁹ Charles Moorman, *A Knight There Was: The Evolution of the Knight in Literature*, University of Kentucky Press, Lexington, 1967, 20-21.

³⁰ Р. Маринковић, *Роман о Троји Роман о Александру Великом*, 105.

³¹ Isto, 108.

³² Isto, 95.

³³ Isto, 69.

³⁴ Isto, 74.

tekst sačuvan unutar mnogih primjeraka, čiji je sadržaj raznolik i oblikovan prema sredini u kojoj je nastao ili za koju je namijenjen, govori da je određena svestranost i prilagodljivost sadržaja upravo predstavljala udio u razlogu popularnosti. Uvođenje različitih viđenja u djelo, kao i pozajmice i mješanja sa drugim žanrovima, kao što je to slučaj kod *Ljetopisa popa Dukljanina*, ne govori pri tome samo o publici i recepciji, nego i o pogledima i temama koji su unutar društva bili problematizirani i korišteni kao ideja vrijedna rasprave.³⁵

Takav sentiment se ponavljao u *Romanu o Troji*, u dijelu spora Urikšiša i Ajakše o pravu nasljedstva Ancilešovog oružja nakon njegove smrti. Ovaj dio teksta, iako u osnovi zasnovan na Ovidiju, sadrži svojstven dodatak pisca, koji možda upravo odražava njegovo mišljenje: “*To je, grčka gospodo, moja mudrost pomogla vama u vašoj nevolji, jer znajte, gospodo grčka, da ukoliko je veći kralj od svog viteza, utoliko je veća mudrost od viteštva.*”³⁶ Općenito gledano pak, *Roman o Troji* predstavlja priču o jednom vojnom pohodu, te su njeni likovi bili vladari ili plemići, koji su zajedno u tome učestvovali. Iako nema mnogo prikaza samog ratovanja, niti detaljnih opisa bitki ili sukoba, kao što je to slučaj u *Aleksandridi* ili *Trištanu i Ižoti*, ovo djelo nastoji više prikazati odnose između svojih likova pri pohodu. Bitan dio toga se zasniva na temi *vjere* između pripadnika različitih vladarskih struktura, što je najviše izraženo u prijelomnom trenutku unutar priče.³⁷ Istraživanju ovih odnosa bi najveći interes upravo posjedovali oni koji su upravo takvim vezama najviše bili zahvaćeni.

Pri pitanju načina izvedbe i predstave djela svojoj publici, najbitniji trag ostavljaju uvodne napomene *Aleksandride* i, slično tome, *Ljetopisa popa Dukljanina*, gdje se pisci doslovno izražavaju dvostrukom formulom *slušati i čitati*. Ova formula je upravo najbolji pokazatelj da je predviđena recepcija djela uključivala usmeni i pismeni način.³⁸ *Povijest o Trištanu i Ižoti* često izražava stanke kojim se jedna epizoda prebacuje na drugu, poput “*Kraj je tih stvari*” ili “*Ostavimo to i vratimo se*”, što bi se moglo pripisati nemaru redaktora,³⁹ ali i udaljenom naratorskom stilu koji ima za cilj više prepričati određeni sadržaj, nego isti kroz

---

³⁵ Simon Gaunt, Romance and other genres, *The Cambridge Companion to Medieval Romance*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000, 53-54.

³⁶ Р. Маринковић, *Роман о Троји Роман о Александру Великом*, 62.

³⁷ Odnosno, nakon što je Ancileš ubijen od strane Pariža, kada je došao nenaoružan kako bi njegovom ocu Prejamušu obećao svoju vjeru. Tim činom Prejamuševu “*veru pogaziše*”. Р. Маринковић, *Роман о Троји Роман о Александру Великом*, 59-60.

³⁸ D. Greene, *Medieval Listening and Reading: The Primary Reception of German Literature 800-1300*, 172.

³⁹ И. Грицкат, *Повест о Триштану и Ижоти*, 33-34.

ličnost naratora dočarati publici.⁴⁰ Priča se pak često izražava kao nešto što se *pripovijeda*⁴¹ ili *kaže*,⁴² što može predstavljati trag u shvaćanju njene izvedbe.

U *Aleksandridi*, vrhovnom vojničkom sloju koji predstavljaju plemići i različite vrste članova uprave i Aleksandrovog dvora se pripisala određena razina pismenosti, te se veliki dio kontakta Aleksandra sa svojim antagonistima odvijao unutar pisama. U *Povijesti o Trištanu i Izoti*, Merlin i Trištanov učitelj Govornar su znali čitati znak na putu.⁴³ S druge strane, car Menelajuš u *Romanu o Troji* nije znao čitati, te se Pariž time koristio kako bi pisao poruke njegovoj supruzi Heleni, koja je to znala.⁴⁴ Prema tome, iako je teško samo na osnovu tih blagih karakterizacija nazvati te likovi pismenim, onako kako se taj pojam razumijevao u srednjem vijeku, ipak je jasno da književna djela višim članovima vojno-političke hijerarhije i njihovoj pratnji pripisuju vještinu i služenje pragmatičnom mjerom pismenosti,⁴⁵ u koju su se mogli ubrajati pisma i putni znakovi. Čin recepcije pismenog djela može biti svečan i usmen, kao u primjeru kada Aleksandar pismo Perzijanaca predaje svom vojskovođi Antiohu da pročita, na što je Aleksandar reagirao uništavajući pismo u znak protesta perzijskim izaslanicima.⁴⁶ Nije vjerovatno da sva ova djela pojedinačno prikazuju potpuno izmišljene situacije, nego stvar koja je bila općepoznata i podrazumijevana u njihovoj sredini.

Namjerena publika književnih djela iz žanra lijepe književnosti se, prema tome, zasnivala uglavnom na osobama koje su pripadale višem sloju srednjovjekovnog društva, te pri tome učestvovala u vojno-političkim procesima kao viši članovi feudalne hijerarhije, čije su odnose krasile određene norme i običaji. Eventualne poruke pisaca, koje su izlazile iz okvira ustaljenih vrijednosti tog dijela društva, ukazuju na to da su određeni interes i uporabu također mogli pronalaziti i drugi pojedinci ili sredine.

---

⁴⁰ M. T. Bruckner, *The shape of romance in medieval France*, 18.

⁴¹ И. Грицкат, *Повест о Триштану и Изоти*, 56.

⁴² Isto, 167.

⁴³ Isto, 58.

⁴⁴ Р. Маринковић, *Роман о Троји Роман о Александру Великом*, 46.

⁴⁵ D. Greene, *Medieval Listening and Reading: The Primary Reception of German Literature 800-1300*, 213.

⁴⁶ Р. Маринковић, *Роман о Троји Роман о Александру Великом*, 83.

Vladar

Među oblicima uređenja države koji su bili poznati srednjovjekovnom čovjeku, u djelima žanra južnoslavenske lijepe književnosti osnovno mjesto ima monarhija. Ne samo zbog toga što su mnogi od glavnih likova vladari ili što se većina država opisuju sa takvim uređenjem, nego što su također aktivno promovirane prednosti i značaj takvog uređenja za dobrobit svojih žitelja i očuvanja cjelovitosti društva, te prije svega njegova pravna i moralna osnova.

Značaj središnje figure vladara je naročito često izražen u *Aleksandridi* kroz poredbu ljudskog tijela sa državom, pri čemu je glava izjednačena sa vladarem. Perzijski car je namjeravao isprva diplomatski prinuditi Makedoniju da prihvati potčinjeni položaj smatrajući da je, prema Aleksandrovom tumačenju pisma, “*obezglavljena*” nakon smrti cara Filipa.⁴⁷ U sličnim okolnostima sukoba, pred bitku je Aleksandar držao govor svojoj vojsci ističući značaj vladara: “*A da znate da ćemo ih razbiti, jer njihov car nije s njima, a svaka vojska bezglava je bez svoga cara. Vidite ih kako neuređeni u boj idu; brzo će bežati, jer su bezglavi.*”⁴⁸ Ovakva vrsta poredbe je bila čest način izražavanja u srednjovjekovnim intelektualnim raspravama o ustroju države.⁴⁹ Vrlo sličan odlomak *Aleksandridi* nalazi se u djelu *De laudibus legum Angliae* engleskog pravnika Johna Fortescuea, gdje je tumačeno da bez kralja kao glave, tijelo zajednice, kao i prirodno tijelo, ne može postojati.⁵⁰

Jednak sentiment, o nestanku stabilnosti u odsustvu vladara, rezoniran je u *Ljetopisu popa Dukljanina* kada je izražen značaj vladara za zaštitu zajednice od izvanjske opasnosti, te djelo opisuje pokor mnogih država nakon smrti svojih vladara.⁵¹ Također, iako su u *Povijesti o Trištanu i Ižoti* često slavljene individualni poduhvati plemića i vitezova pri rješavanju prilika zasnovanih na svojim ličnim interesima i odnosima sa drugima, ipak su na mjestima, kada je u pitanju vladar, istaknute posljedice djelovanja po dobrobit zajednice. U razgovoru Galiota sa kraljem stotinu viteza Galiot je tražio od njega pomoć za osvetu svojih roditelja

---

⁴⁷ P. Маринковић, *Роман о Троји Роман о Александру Великом*, 83.

⁴⁸ Isto, 105.

⁴⁹ Jean Dunbabin, Government, u: *The Cambridge History of Medieval Political Thought c. 350-c. 1450*, Cambridge University Press, Cambridge, 2008. 480.

⁵⁰ John Fortescue, *De laudibus legum Angliae - a treatise in commendation of the laws of England*, Robert Clarke & Co, Cincinnati, 1874, 36.

⁵¹ Н. Радојчић, Друштвено и државно уређење код Срба у раном средњем веку према Барском родослову, 17.

koji su nastradali od Trištanovog mača, te je eventualni poraz posmatrao egocentrično: “*Ako me ubije, biće mojem čemeru kraj*”, no njegov sagovornik je tu situaciju stavio u jednu drugačiju perspektivu: “*ako se tebi zlo dogodi ili smrt, sva će ti država jadno propasti.*”⁵²

Promoviranja ideje snažnog vladara se često nalaze u društvima koja su podijeljena na mnoge vojno-političke frakcije i podnose žrtve čestih ratovanja, međutim, isticanje značaja stabilnosti i mira pod jednim vladarom u južnoslavenskoj lijepoj književnosti ne prelazi u vapaje za univerzalnim karakterom vladara nad ljudima, bar ne kao jednu ideju koja je realna i ostvariva, kao što to čini Dante kao svjedok sukoba u Italiji,⁵³ nego ostaje u okrilju vlastite zajednice.

Drugi oblici državnog uređenja se jedino opisuju u *Aleksandridi*, kao demokratski uređeni gradovi ili teokratsko judejsko gospodstvo, te su uglavnom opisani negativno u usporedbi sa monarhijom. Pri opsadi Atene, Aleksandar je na demonstracije otpora Atenjana izjavio skepticizmom “*Teško zemlji u kojoj mnogi vladaju*”,⁵⁴ nešto kasnije su Atenjani doživjeli poraz, između ostalog jer građani nisu slušali savjete svoga filozofa Promaha.⁵⁵

Naziv kojim se označavao vladar u djelima južnoslavenske lijepe književnosti je car ili kralj. Sam pojam cara je, pri tome, podrazumijevao negovu kasniju, nerimsku ideju, koja je veliku zastupljenost u raspravama stekla od karolinškog doba. Car je jednostavno predstavljao osobu čiju je vlast priznalo više kraljevstava, a ne univerzalnog vladara.⁵⁶ U *Romanu o Troji* carevima su nazvani obojica, Agamemnon i Menelaj, koji su se vodili kao vođe vojnog pohoda na Troju, te se eventualne pretenzije o njihovoj univerzalnoj vlasti nikada ne uzimaju kao jedan od povoda, niti se spominju u tekstu. Oblasti koje su spadale pod njihovu vladavinu su zaokružene samo na grčkim zemljama, te su iz ovih oblasti pozivali svoju vlastelu i lično nadgledali sakupljanje vojske.⁵⁷

Unutar *Aleksandride* pak, pisac poznaje klasičnu ustanovu univerzalnog vladara, onako kako je ona bila poznata u klasičnoj i bizantskoj književnosti, međutim nju ne veže nužno za naziv cara. Mnogi vladari izražavaju svoje pretendencije na nju time što su se

---

⁵² И. Грицкат, *Повест о Триштану и Ижоти*, 177.

⁵³ Dante je u svome djelu *De Monarchia* zastupao mišljenje kako je mir najviše stanje koje potiče ostvarenje čovjeka i njegovo ispravno djelovanje (1.4), te zaključuje kako je taj ideal najbolje ostvariv u praksi kroz vladavinu univerzalnog monarha (1.14) *De Monarchia*, The Riverside Press, Cambridge, 1904.

⁵⁴ Р. Маринковић, *Роман о Троји Роман о Александру Великом*, 87.

⁵⁵ Isto, 88.

⁵⁶ Janet Nelson, *Kingship and empire, The Cambridge History of Medieval Political Thought c. 350-c. 1450*, Cambridge University Press, Cambridge, 2008, 230.

⁵⁷ Р. Маринковић, *Роман о Троји Роман о Александру Великом*, 47.

titulirali vladarem cijelog svijeta, što opet ne podrazumijeva nužno i ozbiljan stav, imajući u vidu da su to istovremeno radili perzijski car Darije i indijski car Por, te su pored toga međusobno uživali tijesne lične veze i savezništvo. Aleksandru je pripisano da je za stvarno bio proklamovan, isprva od strane grčkog boga Apolona,⁵⁸ pa zatim kasnije i jevrejskog pravog boga Savaota,⁵⁹ carem cijelog svijeta, što se kasnije u priči i ispunilo kao stvarno. Međutim, stav koji je prema tome zauzet je po svojoj prirodi skeptičan, prije svega zbog političkog realizma kojim su u tekstu opisane visoke razine vlasti koje ostvaruje čovjek. Nakon Aleksandrove smrti tekst poručuje: “*Sva se zemlja njegova razdeli na četiri stotine carstava. I nikome, o čoveče, nije ovaj svet dan zauvek, pa se čuvaj da ne zameniš trud za pokoj.*”⁶⁰ Iz teksta se stiče dojam kako je pisac ustanovu univerzalnog vladara tumačio kao nešto nedostupno ili teško moguće ostvariti kod ljudi čak i sa božanstvenom pomoći, te je ostalo rezervisano za legendarne ličnosti poput Aleksandra.

Povijest o Trištanu i Ižoti kao vladare spominje samo kraljeve. Svijet koji je prikazan tu pokazuje veliku razinu pluraliteta državnih organizacija kojima su zasebno vladali kraljevi i različita pravna uređenja. U djelu se nije posvetilo mnogo pažnje načinu i organizaciji vlasti, međutim u pogledu vladara se može smatrati da je uglavnom praćen kasniji pravni koncept *rex in sui regi*.⁶¹ Pri tome, iako su pojedini kraljevi karakterisani većim ugledom od drugih, kao primjerice kralj Artijuš, nikada nije došlo do pravne nadređenosti jednoga nad drugim. Način na koji su različiti pravni sistemi tumačeni također dopunjava takvu sliku, s obzirom na to da su istaknuti zasebni zakoni ili često *opak običaj*⁶² koji je definirao postojanje kraljevstva unutar kojeg se nalazi, što je kao *ius gentium* upravo predstavljalo argument napuljskih pravnika za ideju nezavisnih kraljevstava protiv pretendencija rimsko-njemačkih careva.⁶³

Vjerski argument za postojanje monarhije kao idealnog državnog oblika se, kroz koncept odabranog vladara, susreće u *Aleksandridi*. Često je stavljeno težište na božanstveno pokroviteljstvo vladara kada se Aleksandar karakterisao kao *car nad carevima, po volji višnjega svemu sveti car*⁶⁴ ili *car nad carevima i gospodar svima knezovima i carevima ne*

---

⁵⁸ P. Маринковић, *Роман о Троји Роман о Александру Великом*, 74.

⁵⁹ Isto, 101.

⁶⁰ Isto, 170.

⁶¹ Joseph P. Canning, *Ideas of the State in Thirteenth and Fourteenth-Century Commentators on the Roman Law*, *Transactions of the Royal Historical Society Vol. 33*, Cambridge University Press, Cambridge, 1983, 6.

⁶² И. Грицкат, *Повест о Триштану и Ижоти*, 163, 221, 227.

⁶³ J. Canning, *Ideas of the State*, 4-5.

⁶⁴ P. Маринковић, *Роман о Троји Роман о Александру Великом*, 111.

*svojom hrabrošću vec božjim izvoljenjem.*⁶⁵ Takvi navodi svakako podsjećaju na kasnoantički kršćanski narativ o Konstantinu, poput Euzebijeovog isticanja da je on direktno imenovan upraviteljem od strane Boga, čime ga poredi sa drugim vladarima koji su na svoje pozicije tek imenovani od strane drugih smrtnika.⁶⁶

U mnogim bitkama i prijelomnim trenucima je unutar *Aleksandride* istaknuta božanstvena pomoć, te je Aleksandru, kao pobožnom vladaru, pripisana određena svijest tome. Tako prilikom pripreme pred uhod na Darijev dvor, Aleksandar je odbacio savjete i upozorenja svojih prijatelja, vojskovođa Antioha i Ptolomeja, govoreći: “*Ako je bogu ugodno da poginem, svi vi zajedno ne možete me sačuvati; a ako on hoće da me čuva, sve persijske ruke ne mogu me ubiti.*”⁶⁷ Također, vizije u snu koje su sadržavale božanstvena proročanstva o Aleksandru kao vladaru svijeta⁶⁸ ili pomoć pri određenim poduhvatima⁶⁹ su jednako veliku važnost imale u mitu o Konstantinu.⁷⁰ Ovakvo idealizirano viđenje vladara se u bizantskom društvu uglavnom očuvalo od vremena kasne antike kao vodeća državna ideologija,⁷¹ te je pri tome imalo i određenu refleksiju u svojevremenoj grčkoj književnosti i književnosti drugih jezika koje su bile pod utjecajem bizantske kulture. Iako su kasnoantički kršćanski pisci imali oštre riječi kritike prema Aleksandru, kao i drugim paganskim vladarima,⁷² kasnija grčka književnost je njegov mit asimilirala u vlastito ideološko okruženje.

Roman o Troji također sadrži detalje božanstvenog pokroviteljstva, što je najbolje izraženo u početku, gdje je mladom pastiru Parizu odana naklonost gospođice Venuš, koja mu je time obećala povrat svog prošlog položaja i prestiža kao sina kralja, koji je izgubio ubrzo nakon rođenja, te caricu Helenu kao suprugu.⁷³ Također, božanstvena proročanstva imaju mjesto u razvoju priče. No, ovi navodi nisu korišteni mnogo pri tumačenju političkog i društvenog položaja vladara ili organizacije države, nego više kao narativni element, koji je u srednjovjekovnoj književnosti vezan za njene rane periode.⁷⁴ Stoga, iako su u sudbine vladara

---

⁶⁵ P. Маринковић, *Роман о Троји Роман о Александру Великом*, 133.

⁶⁶ Euzebije, *Vita Constantini*, I.24, peruzeto sa <https://sourcebooks.fordham.edu/basis/vita-constantine.asp> 3.5.2020. 11:51

⁶⁷ P. Маринковић, *Роман о Троји Роман о Александру Великом*, 100.

⁶⁸ Isto, 74.

⁶⁹ Isto, 100.

⁷⁰ D. M. Nicol, Byzantine political thought, *The Cambridge History of Medieval Political Thought c. 350-c. 1450*, Cambridge University Press, Cambridge, 2008, 52-53.

⁷¹ D. M. Nicol, Byzantine political thought, 55-56.

⁷² Euzebije, *Vita Constantini*, I.7.

⁷³ P. Маринковић, *Роман о Троји Роман о Александру Великом*, 44.

⁷⁴ C. Moorman, *A Knight There Was: The Evolution of the Knight in Literature*, 29-30.

i država bili umiješani božanstveni likovi ili sile, smrtnici su uglavnom stvarali uzroke procesa, te snosili njihove posljedice.

Ovakav zaključak najviše vrijedi za sadržaj *Povijesti o Trištanu i Ižoti*, gdje božanstveni uticaji na radnju djela i postignuća glavnog lika nisu spomenuti. Izbor vladara, stoga, također nije ovisio o božanstvenoj naklonosti ili izboru, nego o ljudima. Pojedini suprotni navodi unutar djela su korišteni više zarad drugih svrha, nego kao izraz vjerskog uvjerenja. Primjerice, riječi kralja stotinu viteza, kojim je princu Galiotu savjetovao: “*Bog ti je dao takvo gospodstvo i silu da ne bi valjalo da se svetiš ni da se olako upuštaš u opasnost zbog takve stvari*”⁷⁵ korištene su kao retoričko sredstvo kojim Galiot pozvan na odgovornost u skladu sa položajem kojeg je obnašao.⁷⁶ Na jednom mjestu je opisano kako je, poslije smrti kralja, imenovanje nasljednika postignuto izborom: “*I rodiše se deca... Starijega su izabrali za kralja kornovalskog, a mlađeg (za kralja elionoskog), a ostali su se razišli po svetu prema običaju vitezova.*”⁷⁷ Kandidate su predstavljali članovi kraljevske porodice, te se i pored toga, u društvenom pogledu, velik značaj pridodavao porodičnom porijeklu pojedinaca. Pri tom pitanju se *Povijest o Trištanu i Ižoti*, kao djelo koje se u ovoj redakciji zasnivalo na jednom predlošku iz kasnijih perioda srednjovjekovne književnosti, dosta razlikovalo od ideala koji su promovirani u *Aleksandridi*, ne samo po pitanju božanstvenog i ljudskog u postizanju i imenovanju vlasti, nego i po ulozi krvnog porijekla. Iako se unutar *Aleksandride* nasljedna vlast spominje i tretira kao nešto općeprihvaćeno, u liku Aleksandra promovirane su druge ideje koje su se centrirale više na njegovim ličnim vrlinama, jer je njegov uspon na vlast postignut iz drugih razloga, dodajući uz to da on sam nije bio sin makedonskog cara Filipa, te je njegov lični stav o budućnosti svoje države isključivao tu opciju, pri čemu je naređivao svojim vojskovođama i savjetnicima da zemlju međusobno razdijele.⁷⁸

Djela žanra južnoslavenske lijepe književnosti su najviše iz praktičnih razloga davala značaj vladaru i monarhijskom uređenju. Viđenje svijeta koji je rascijepan na više političkih zajednica, koje su međusobno stvarale prijetnju iz profanih razloga, poput želje za bogatstvom, ugledom ili moći, je prihvaćeno kao dio realnosti i, pri tome, korišteno kao argument za promociju snažne monarhije kao idealnog oblika vlasti.

---

⁷⁵ И. Грицкат, *Повест о Триштану и Ижоти*, 177.

⁷⁶ Pozivanje na božiju milost je u srednjem vijeku korišteno kao argument kojim se vladar pozivao na djelovanje u skladu sa vladarskim dužnostima i vrlinama. P. D. King, *The barbarian kingdoms, The Cambridge History of Medieval Political Thought c. 350-c. 1450*, Cambridge University Press, Cambridge, 2008, 135-136.

⁷⁷ И. Грицкат, *Повест о Триштану и Ижоти*, 53.

⁷⁸ Р. Маринковић, *Роман о Троји Роман о Александру Великом*, 140.

Plemstvo

Unutar žanra južnoslavenske lijepe književnosti nije mnogo pažnje pridodano podjeli i kategorizaciji podanika vladara, odnosno žitelja jedne države, jer su gotovo sve bitne likove činili upravo pojedinci na višim položajima društva, te je radnja smještena u njihovim društvenim krugovima i djelatnostima. Međutim, da određena podjela postoji, vidljivo je unutar samog narativa, te se u *Povijesti o Trištanu i Ižoti* izričito navodi merizmom “*koji su potčinjeni a koji plemeniti*”.⁷⁹

Unutar djela se pitanje položaja pojedinca unutar zajednice, bar prema vrijednostima koje su aktivno promovirane, predstavljalo kao stvar ličnih vrlina i odnosa, no u *Povijesti o Trištanu i Ižoti* se pri tome često isticalo i rodno porijeklo, prije svega kao sredstvo za pravno određivanje položaja pojedinca unutar poretka, te općenito kao naznaka dobrog društvenog položaja i ugleda pojedinca. Ovaj podatak se unutar djela implicira na više mjesta. Kao prvo, u dogovorima o sudbini danka koje je kraljevstvo Kornoval bilo obavezano davati Orlendeji, Trištan je stao na stranu svoga ujaka Marka, kornovalskog kralja, tako što je na dvoboj izazvao orlendejskog izaslanika, strašnog Amurata. Međutim, odgovor koji je dobio od glasnika je bio negativan: “*Oprosti, Amurat se neće s tobom tući, ako nisi čovek visokoga roda*”, na što je Trištan bio primoran reagirati tako što je javno otkrio kako je “*sin kralja Melijaduša elionoskog, sestrić kralja Marka*”.⁸⁰ Ovo odvijanje unutar priče ukazuje na postojeću percepciju o tome kako su se krupna državna pitanja smijela rješavati samo unutar krugova pripadnika plemićkog staleža, te da su isti ljudi u nekoj mjeri poslovali samo sa ljudima koji su im društveno ravni.

Razlog za tu specifičnost djela može se svakako naći u njegovoj dataciji, s obzirom na to da se pretpostavlja da se ova redakcija, kao i njeni predlošci, na južnoslavenskom području veže za period 15. i 16. stoljeća.⁸¹ Plemstvo, kao zasebna društvena skupina, se u Zapadnoj Evropi javlja nakon 11. stoljeća, kada su iz slabih porodičnih grupacija postupno izrastale plemićke porodice sa sviješću o svojoj zasebnosti.⁸² U južnoslavenskoj književnosti je taj društveni fenomen našao tek kasnije odraza. U *Ljetopisu Popa Dukljanina* se pruža slabija

---

⁷⁹ И. Грицкат, *Повест о Триштану и Ижоти*, 53.

⁸⁰ Isto, 79.

⁸¹ Isto, 9.

⁸² Jacques Le Goff, *The Birth of Europe: 400-1500*, Blackwell, Oxford, 2005, 53.

slika o položaju ovog staleža, s obzirom na to da je pisac vjerovatno bio tek svjedok procesa njegovog ostvarenja.⁸³ Prestiž plemićkih porodica je u suštini predstavljao stvar rođenja, te se stoga prema krvnom porijeklu pojedinca velikim djelom određivao njegov ugled, nezavisno o položaju koji stekne u životu.⁸⁴

Unutar *Povijesti* se, također, uočava viđenje o tome kako određena rodna pripadnost određuje i individualnu vrijednost pojedinca kao člana društva i kao ratnika. Primjerice na mjestu kada je Izota o Trišanu, koji joj nije otkrio svoje porijeklo, te se sprema za turnir, izjavila: “Kada bi naš vitez bio tako valjan i takva roda kakav je po izgledu, onda bi on bio najbolji i najdivniji.”⁸⁵ Što znači da je određena rodna pripadnost preduvjet kako bi on bio “najbolji i najdivniji”. Ovu misao potvrđuje i izjava jednog viteza, koji je opisivao borbenu sposobnost svoga gospodara i odbacivao postojanje njemu ravnog suparanika: “jer je naš vitez gospodin premičke krvi i održava svoje dostojanstvo.”⁸⁶

Prema Le Goffu, u srednjem vijeku se, pored toga, razvijala i ideja o plemenitosti prema ličnom karakteru i ponašanju,⁸⁷ te su opstajala mišljenja o prvenstvu zasluge iznad krvnog porijekla u obnašanju javnih službi, pa čak i vladarskih, što je značajno argumentirano od strane engleskog biskupa i filozofa Johna od Salisburyja.⁸⁸ Bitan element u žanru južnoslavenske lijepe književnosti, pri kvalifikaciji položaja pojedinca, predstavljala je njegova služba, te odanost ili vjera. Time je stavljeno težište na odnose pojedinca prema drugim članovima zajednice, vladaru ili, u nešto kasnijem razvoju političke misli, odnose prema samom konceptu zajednice.⁸⁹ Ovi odnosi su nalazili svoje stvarne odraze u realnosti života njihovih pisaca, u formi feudalno-vazalnih odnosa, čiji su koncepti i norme u određenoj mjeri preslikani unutar književnih svjetova.

Stupanje u takve odnose je isprva karakterisao gest kojim se deklarirala pokornost, te zatim zakletva vjernosti.⁹⁰ U *Aleksandridi* se poklanjanje koplju na jednom mjestu opisuje

---

⁸³ Н. Радојчић, Друштвено и државно уређење код Срба у раном средњем веку према Барском родослову, 18.

⁸⁴ J. Le Goff, *The Birth of Europe: 400-1500*, 53.

⁸⁵ И. Грицкат, *Повест о Триштану и Ижоти*, 97.

⁸⁶ Isto, 53.

⁸⁷ J. Le Goff, *The Birth of Europe: 400-1500*, 53.

⁸⁸ Quentin Taylor, John of Salisbury, the Policratus, and Political Thought, *Humanitas XIX*, 2006, 152-153.

⁸⁹ R. van Caenegem, Government, law and society, *The Cambridge History of Medieval Political Thought c. 350-c. 1450*, Cambridge University Press, Cambridge, 2008, 207.

⁹⁰ Jacques Le Goff, *The Symbolic Ritual of Vassalage, Time, Work and Culture*, University of Chicago Press, Chicago, 1980, 240-243.

kao sličan gest pokornosti i priznavanju vlasti,⁹¹ te je pokoravanje vlasti često popraćeno izrekom “*priklonu glavu ni oštar mač ne seče*”.⁹² Pored fizičkih simboličkih gesta, u tekstu je preneseno i nekoliko verbalnih izraza. Solunski car Polikratuš je Aleksandru poslao više darova, kao i svoga sina, te je svoju namjeru pokoravanja opisao u pismu: “*Mi smo sve ovo čuli, pa se, blagodareći velikim bogovima, državi carstva tvoga priklanjam... da se i mi u carstvu tvojem nalazimo i da ti, po snazi svojoj, danak i vojsku dajemo, milostiv nam budi, Filipov sine, pa će promisao sve tebi pod ruku staviti. Ako su ovo naše malo moljenje i dar tebi po volji, doći ćemo ti kad hoćeš na poklonjenje.*”⁹³ U *Povijesti o Trištanu i Ižoti* se nalazi mnogo instanci imenovanja vitezova koje protiču po sličnoj formuli, međutim na jednom mjestu se opisuje i stupanje u službu u svojstvu gospodara jedne oblasti. Naime, kada se Trištan oslobodio sužanjstva u zemlji opakog zakona, tako što je ubio članove vladajuće porodice koji su prebivali tu, među zatočenim vitezovima je tražio novog gospodara zemlje, kako bi njegovo vazalstvo darovao svom prijatelju Ancolotu. Potom, ritual stupanja u odnos nije potpuno opisan, ali opstaje deklaracija viteza Amodora, kojom izražava želju stupanja u službu: “*Gospodine, ja želim da postanem sluga gospodina Ancolota, od tebe gospodina Trištana darovan.*”⁹⁴

Čin zakletve najpotpunije dočarava dio iz *Romana o Troji*, na mjestu koji opisuje zlosretan prijelaz Ancileša na trojansku stranu, za što mu je kralj Prejamuš obećao svoju kćer Polikšenu: “*kada uđe Ancileš u hram i dođe pred oltar, i diže ruke i reče: “Bože, kunem se tebi ja Ancileš da se neću više boriti protivu Prejamuša kralja”. I kad pokleknu da se zakune, Pariž Aleksandar poteže otrovnu strelu i udari Ancileša viteza u petu,*”⁹⁵

Odnos gospodara i njegovog podanika, sam je po sebi stvarao obostran čast i ugled, što je opisano od strane Trištana kada je savjetovao jednom mladiću: “*idi opet do gospodina Gavaona i nosi mu koplje i opremu, sve što možeš, zbog njegova gospodstva, čina i viteštva, a razume se i zbog svojega.*”⁹⁶ Pored toga, već spomenuto Trištanovo darovanje Adamora kao vazala svome prijatelju Ancolotu je okarakterisano kao nešto što, pored fizičke koristi, predstavlja djelo kojim se “*stara o ugledu Ancolotovu*”.⁹⁷ No, transakcijska priroda ovih

---

⁹¹ P. Маринковић, *Роман о Троји Роман о Александру Великом*, 83.

⁹² Isto, 86, 139.

⁹³ P. Маринковић, *Роман о Троји Роман о Александру Великом*, 85.

⁹⁴ И. Грицкат, *Повест о Триштану и Ижоти*, 225.

⁹⁵ P. Маринковић, *Роман о Троји Роман о Александру Великом*, 59-60.

⁹⁶ И. Грицкат, *Повест о Триштану и Ижоти*, 93.

⁹⁷ Isto, 225.

odnosa se pokazivala u trećem činu vazalnog obreda, pored odavanja počasti i zakletve vjernosti, a to jest investitura.⁹⁸

Okolnosti pod kojima je dolazilo do darovanja ili potvrđivanja prava, položaja ili feuda ilustrirani su u razgovoru između indijskog cara Pora i Aleksandrovog vojskovođe i novog upravnika Perzije Filona. Indijski car je Filonu napravio ponudu kako bi ovaj pribjegao na njegovu stranu, no Filon je mahom odbio tu ponudu odgovarajući; “*Ja sam već gospodin nad Persijom. Ti mi obećavaš četvrti deo Indije, a moj gospodin mi je već dao celu Indiju. Čim je zauzme, mene će joj za gospodara postaviti*”, te je kasnije nastavio ističući blizak karakter svoga odnosa sa Aleksandrom: “*Veruj mi, care Poru, da me od ljubavi ka Aleksandru ne može odvojiti ni sav svet pod suncem, jer ceo svet nije dostojan jedne vlasti što s njegove glave spadne.*”⁹⁹ U ovoj razmjeni su istaknuta oba elementa feudalne ustanove, koje prema F. L. Ganshofu čine: lični element u obliku vazalnog odnosa i element imovine ili beneficij.¹⁰⁰

Dužnosti potčinjenih gospodara prema vladaru su se u *Aleksandridi*, podrazumijevano kao *auxilium*,¹⁰¹ odnosile na pružanje vojne pomoći direktno ili kroz danak.¹⁰² U *Romanu o Troji* je bitno mjesto, pri ilustraciji onoga što čini *auxilium* i njegovog značaja, zauzimao Ajakša Telemonić, kao prvi koji je pružio pomoć caru Menelaju pri sakupljanju vojske.¹⁰³ Iako je istaknuto da je to Ajakša učinio svojevrijedno bez izravne naredbe, ovaj je čin ipak predstavljao stvar dobrog karaktera, te se tako odražavao ne samo po njegov odnos sa carem Menelajem, nego i njegov društveni ugled. Također, njegovi individualni vojni uspjesi su pridonosili argumentu njegovog govora okupljenoj grčkoj gospodi koja je sudila o pravu posjedovanja oružja Ancileša: “*setite se, gospodari grčki, kako vam je Ajakša Telemonić došao u pomoć sa trideset brodova i bez vaše zapovesti... setite se i toga kako ne dopustih Jektoru da vaše brodove užeže živim ognjem. I tu odagnah mnoge borce i ubih viteza Šarpedonuša, i tu, grčka gospodo, ponesoh na svome štitu hiljadu ozleda. To sam, gospodari grčki, učinio za vašu slavu.*”¹⁰⁴ Druga vrsta feudalnih obaveza, *consilium*,¹⁰⁵ je rijetko

---

⁹⁸ J. Le Goff, *The Symbolic Ritual of Vassalage*, 244-245.

⁹⁹ P. Маринковић, *Роман о Троји Роман о Александру Великом*, 140.

¹⁰⁰ Francois Louis Ganshof, *Feudalism*, Longmans, London, 1952, 25.

¹⁰¹ Isto, 78-83.

¹⁰² P. Маринковић, *Роман о Троји Роман о Александру Великом*, 85, 89.

¹⁰³ Isto, 47.

¹⁰⁴ Isto, 61.

¹⁰⁵ F. L. Ganshof, *Feudalism*, 83-84.

istaknuta u *Aleksandridi*, uglavnom kroz likove Filona, Antioha i Ptolomeja¹⁰⁶ te se vladar nikada nije bavio formalnim sazivanjem savjeta. U svojstvu deklaracije zakona, koje su vazali preuzimali od svog vladara, ova vrsta je eventualno sadržana u spomenutom dijelu *Romana o Troji* pri sporu Ajakše i Urikšiša. Obje vrste obaveza su ispunjene u jednom razgovoru u *Povijesti o Trištanu i Ižoti*, kada je kralj stotinu viteza “svom gospodinu” Galiotu, na njegov zahtjev, obećao vojnu pomoć, te mu pri tome ponudio savjet za njegov planirani vojni poduhvat.¹⁰⁷

Na spomenutom mjestu *Romana o Troji* se “grčka gospoda” tretirala kao jedna distinktna i kohezivna grupa, gdje čini funkciju suda za svoje članove. Također se izvodi i misao da su oni, kao istaknuti članovi svoje zajednice, osobe koje, pored vladara, predstavljaju državu i donose bitne odluke, odnosno da vojni pohod i druga djelovanja države nisu samo privatna stvar vladara, radi čega su uspjesi i poduhvati Ajakše karakterisani kao stvar koja je učinjena za njihovu slavu. U *Aleksandridi* se to čini na mjestu kada je Aleksandar, u znak zahvalnosti za vojne usluge, svojoj vlasteli svečano poklonio raskošne darove.¹⁰⁸ *Povijest o Trištanu i Ižoti*, kao navedeno, prikazuje plemstvo kao zasebnu grupu, koja se, prije svega po kriteriju krvne pripadnosti, razlikovala od ostatka, što je sa sobom vezalo niz privilegija i obaveza. U ovom djelu su također dvorski službenici istaknuti kao osobe sa uzvišenim položajem, tako što su okarakterisani kao “valjani”, “ugledni” ili “dobri ljudi”.¹⁰⁹

Djela žanra južnoslavenske lijepe književnosti, unutar karakterizacije svojih likova, sadrže viđenja o izvjesnoj podjeli društva, te su djelovanja jednog višeg sloja upravo predstavljala glavni dio radnje djela. Međutim, tumačenje njegove distinkcije, u odnosu prema ostatku društva, nije najpotpunije obrazloženo, te pokazuje izvjesne razlike u međusobnoj poredbi djela. Feudalno-vazalnim odnosima je posvećeno mnogo pažnje time što su predstavljeni kao jedan od mnogih sastavnih dijelova državne organizacije. U *Aleksandridi* se ovi odnosi uklapaju u teoriju nastanka feudalno-vazalnih odnosa, gdje su lični odnosi, u odsustvu državnih institucija, postajali dio državne organizacije, kao što je Aleksandar svojim najbližim prijateljima darovao novostečenu zemlju kao beneficij. S druge strane, u *Povijesti o*

---

¹⁰⁶ P. Маринковић, *Роман о Троји Роман о Александру Великом*, 100, 138, 154.

¹⁰⁷ И. Грицкат, *Повест о Триштану и Ижоти*, 175-177.

¹⁰⁸ P. Маринковић, *Роман о Троји Роман о Александру Великом*, 167.

¹⁰⁹ И. Грицкат, *Повест о Триштану и Ижоти*, 123-126.

Trištanu i Ižoti je već opisana jedna vrsta zemljišnog plemstva sa djelomično definiranom distinkcijom i kulturom.

Pravne i društveno-moralne vrijednosti

Način na koji su shvaćeni koncepti vezani za pravo unutar žanra južnoslavenske lijepe književnosti nisu lako razumljivi, jer su rijetki slučajevi u kojima su oni predstavljali predmet rasprave ili razmatranja. Prije svega, u *Aleksandridi* i *Romanu o Troji* pravni sistem i teorija, kao ni pojedinačni zakoni, nisu nikad bili glavna tema opisa, već su uglavnom bili doticani kao prirodno pravo, prema shvaćanju Tome Akvinskog, kao nešto što je općepoznato i univerzalno shvaćeno od svih ljudi koji se služe razumom i razmatranjem prirode.¹¹⁰ Za razliku od toga, u *Povijest o Trištanu i Ižoti* su različiti pravni sistemi i zakoni korišteni kao način diferencijacije svojih političkih zajednica. Na taj način, kao već spomenuto, postojanje određenih zakona je pojedinim državama dalo smisao postojanja i zasebnosti unutar tog svijeta. Uvođenjem tog koncepta, djelo je upotpunjavalo vlastiti pogled partikularizma unutar politike svijeta.

Osobe koje su utvrđivale zakon, u smislu profesije, nisu spomenuti u djelima žanra lijepe književnosti izuzev u nekoliko navoda. U dijelu iz *Aleksandride*, gdje je Aleksandar odbio poslušati zahtjev vlastele da objesi uhapšene gusare, pravdao je svoju odluku: “*sudijama je dano da ubijaju, caru da bude milostiv.*”¹¹¹ *Povijest o Trištanu i Ižoti* sadrži izvjesnu različitost pri opisima država i običaja, što svakako predstavlja element kojim se poticao razvoj narativa i mašta čitatelja tako što su unutar fiktivnih zajednica izražene neke aktualne i stvarne teme i mišljenja, tako je predstavljena jedna zajednica unutar koje je pokornost određenom zakonu apsolutna, te sudije, u izvršavanju tog zakona, posjeduju moć kojom odlučuju o svom državnom vrhu.¹¹² U već spomenutom dijelu iz *Romana o Troji*, “*grčka gospoda*” je imala ovu funkciju u jednom sporu.¹¹³

Općenito u srednjem vijeku je ulogu najvišeg sudije u srednjem vijeku obnašao vladar,¹¹⁴ te je stoga, izuzev ovih nekoliko navoda, u žanru lijepe književnosti, pri pravnim temama, uvijek vladar imao središnje mjesto. Od vrlina koje su se pripisivale Aleksandru u dugim opisima njega kao idealnog vladara se na više mjesta navodi “*prav sud*”,¹¹⁵ a uz to mu

---

¹¹⁰ Toma Akvinski, *Summa Theologica*, vol. 2, Encyclopaedia Britannica, Chicago, 1992, I-II, 94, 5-6.

¹¹¹ P. Маринковић, *Роман о Троји Роман о Александру Великом*, 162.

¹¹² И. Грицкат, *Повест о Триштану и Ижоти*, 162-174.

¹¹³ P. Маринковић, *Роман о Троји Роман о Александру Великом*, 61.

¹¹⁴ Joachim Bumke, *Courtly Culture: Literature and Society in the High Middle Ages*, University of California Press, 1991, 30.

¹¹⁵ P. Маринковић, *Роман о Троји Роман о Александру Великом*, 69, 161.

je pripadalo i pravo odlučivanja zakona u oblastima svoje države.¹¹⁶ Prema toma, djelo se slagalo sa pojedinim antičkim mišljenjima, kao Platonovim navodom iz dijaloga *Državnik* prema kojem je: “jasno da kraljevskom poslu pripada na neki način zakonodavstvo. Ali najbolje je da snaga ne leži u zakonima, nego u kraljevskom čovjeku obdarenu razboritošću.”¹¹⁷ Ovakvo mišljenje je u srednjem vijeku održano pod utjecajem djela rimske pravne teorije, prema kojoj volja vladara predstavlja zakon.¹¹⁸

Više podijeljenih mišljenja o tome su iznesena u *Povijesti o Trištanu i Ižoti*. Isprva, u epizodi u Plačnom gradu, izneseno je viđenje o velikom značaju zakona i njegovoj nepovredivosti, čak ni od vladara. Podanici, koji su čuvali Trištana i njegovu družinu u zatočeništvu, svoju odanost zakonu su pojašnjavali tradicijom: “mi ne možemo da prestupimo zakon naš, koji su nam preci naši ostavili”, a njihov vladar Brunor je na sličan način izražavao svoju nemogućnost da intervenira: “Ja ga nisam ustanovio, niti ga ja mogu pregaziti.”¹¹⁹ U nastavku priče, poslije dvoboja i takmičenja, sudije Plačnog grada su bile prinuđene presuditi u korist Trištanove družine, a protiv svojih vladara, ali su izjasnili da, pored njihove tuge i sažaljenja, “drugačije biti ne može, jer smo se zakleli da se onoga zakona držimo”,¹²⁰ te su na Trištanovo oplakivanje djela koja je bio primoran počinuti, a koji su nužno doveli do smrti vladarske porodice, odgovorili: “Nije to sramota za tebe, već za onoga koji je takav zakon izmislio.”¹²¹ Time su sve strane, iako su izražavale žalost, ogradile svoju odgovornost od nesretnih djela i posljedica, koje su uslijedile poštivanjem tog zakona, što predstavlja jednu apsurdnu krajnost u konceptualizaciji jednog viđenja.

Druga perspektiva prava, koja se aktivno promovira u priči i predstavlja kao ispravnija, se slagala sa pogledom da vrlina i razum pojedinca nužno stoje iznad slijepog poštivanja zakona. Epizoda u Plačnom gradu je završila tako što se Galiot, sin bivših vladara, upustio u poduhvat koji je imao za cilj osvetiti svoje roditelje i ukinuti zakon, no na kraju se sprijateljiio sa Trištanom, a Plačni grad i pristalice tog zakona uništio.¹²² U jednoj drugoj epizodi, u zemlji opakog zakona, Trištan se sam oslobodio svog zatočeništva, te izvršio udar

---

¹¹⁶ P. Маринковић, *Роман о Троји Роман о Александру Великом*, 99.

¹¹⁷ Platon, *Kratil. Teetet. Sofist. Državnik*, Plato, Beograd, 2000, 347.

¹¹⁸ K. Preenington, Law, legislative authority and theories of government 1150-1300, *The Cambridge History of Medieval Political Thought c. 350-c. 1450*, Cambridge University Press, Cambridge, 2008, 426.

¹¹⁹ И. Грицкат, *Повест о Триштану и Ижоти*, 168.

¹²⁰ Isto, 170.

¹²¹ Isto, 173.

¹²² Isto, 185-187.

na vlast zemlje izjavljujući: “*Neka se ukine zli adet na ovome ostrvu!*”¹²³ Time je zastupljen stav, često zastupljen od strane srednjovjekovnih pravника, da je razum nužna vrлина zakona ukoliko bi bio važeći.¹²⁴

Prilikom presuđivanja je u nekoliko navrata izraženo milosrđe kao vrлина, uglavnom kao način kojim se ističe dobar karakter donosioca ili trpioца presude. Aleksandru je to u nekoliko navrata pripisano kao vrлина u sklopu njegovog opisa kao idealnog vladara.¹²⁵ Trištanu je također pripisano milosrđe kao vrлина, međutim nešto drugačije od Aleksandra, jer se manifestiralo uglavnom u svojstvu ratnika pri odnosu prema poraženima. Kralj Orlendeje, Lenviz, kada je saznao da je Trištan zaslužan za smrt njegovog izaslanika i brata supruge, Amurata, donio je blažu presudu kojom je Trištana ostavio na životu ali protjerao sa svoje zemlje. Ova odluka je protumačena kao djelo milosrđa, odnosno da je Trištan “*osloboden kazne za onoga koji se ionako neće vratiti*”.¹²⁶

No, pritisci na kralja da Trištanu presudi strožije, kao i usljeđujuće reakcije nakon čina presude, govore da ovakva odluka nije bila u skladu sa uobičajenim, te da se više odnosila na Trištanovo dobro vladanje i prijateljstvo sa kraljem. Način na koji se odnosilo prema ovakvim, krvnim zločinima je u djelima žanra lijepe književnosti uglavnom predstavljen strožije, kako od likova unutar priče tako i od njenih pisaca. Vezano za to se najčešće smrtna kazna uzimala kao najprikladnija ili kao “*plata*” koja “*zločincu priliči*”.¹²⁷ U slučaju smrti Amurata, njegova sestra, kraljica Orlendeje, tražila je da se Trištan usmrti na jednak način, istim mačem, što predstavlja viđenje koje zagovara princip recipročnosti.¹²⁸

Zasebna vrsta krvnog zločina za koju se u *Aleksandridi* nije pokazivala simpatiju bez obzira na visoko odlikovanje milosrđa kao vrline, jest regicid, dijelom neovisno o svojstvu u kojem je počinjen. Aleksandrovi vojni pohodi su opisani kao pravični, a neprijateljski vladari kao oholi i suviše željni moći, no ipak im je ukazano određeno dostojanstvo i poštovanje zbog položaja koji obnašaju, od strane Aleksandra, jednako kao i od strane pisca. Pri smrti Aleksandra, na kraju djela, snažno je moralno osuđen taj čin, te je počinocu, koji se služio otrovom, Aleksandar sam objavio smrtnu kaznu: “*ubi rđu, da se zlo preseče*”, na što je

---

¹²³ И. Грицкат, *Повест о Триштану и Ижоти*, 224.

¹²⁴ K. Prennington, *Law, legislative authority and theories of government 1150-1300*, 428.

¹²⁵ Р. Маринковић, *Роман о Троји Роман о Александру Великом*, 70, 146, 161, 162.

¹²⁶ И. Грицкат, *Повест о Триштану и Ижоти*, 113-115.

¹²⁷ Isto, 52.

¹²⁸ Isto, 112-113.

također izraženo viđenje recipročnosti kažnjavanja, s obzirom na to da je Aleksandar krivcu naredio: “*Ispij, brate Vrinešu, čašu kojom si mene prislužio.*”¹²⁹

U *Povijesti o Trištanu i Ižoti* se prema tom pitanju opet susreće drugačiji i djelom sofisticiraniji stav, s obzirom na to da, u relevantnim dijelovima, Trištan nije djelovao u svojstvu vladara osvajača, nego putnika i žrtve. Trištan je sam tumačio svoja djela, kojim je doveo do smrti kralja i kraljice Plačnog grada, u vrlo negativnom svjetlu, izjavljujući pri tom: “*Moram da učinim takvu stvar, da ću se uvek sneveseliti kada se toga budem setio... Osratomili ste me, jer svaki pošten čovjek koji bude čuo ovo uzeće mi za sramotu.*”¹³⁰ No, kasnije u djelu je njegov drugi, nasljedni čin ubojstva gospodarice zemlje opakog zakona predstavljen kao potpuno opravdan, kao čin kojim se oslobodio zatočeništva i ukinuo “*zli adet*”.¹³¹ Razlog za ovakav dvostruki odnos se, međutim, može protumačiti time da su u prvoj instanci vladari bili sami žrtve zakona kojeg su morali poštovati, kao i Trištan nakon njih, te prema tome nisu spali u neke od srednjovjekovnih definicija tiranina.¹³² U drugom slučaju je gospodarica zemlje bila sama odgovorna za donošenje zakona koji je dovodio do negativnih posljedica po ljude zarad njenih ličnih pošalica. Prema tome, upućuje na zaključak da djelo u određenim okolnostima opravdava ubistvo zlih vladara ili tiranica, u situacijama gdje to donosi pravdu i blagostanje društva. Ovakvo viđenje se, unutar srednjovjekovnih politički rasprava, rijetko eksplicitno isticalo ili tek pod razraditim mjerama opreza.¹³³

Jedna izreka unutar *Aleksandride*, koja prati događaje oko smrti cara Darija, a kasnije i Aleksandra, poručuje kako je “*proklet ko čuva gospodarevog ubicu i izdajnika grada*”¹³⁴ ili “*proklet gospodar koji hrani ubicu i bludnika gospodareve kuće, proklet da je ko čuva izdajnika*”.¹³⁵ Ovom izrekom se pravdalo osuđivanje na smrt odgovornih za smrt Darija, a kasnije i smrt Aleksandra, međutim, zadnji dio formule jasno ističe i prezir prema izdaji ili vjerolomstvu. Kao djelovanja koja spadaju u takvu kategoriju se spominju savjetovanje sa neprijateljima i zavjera,¹³⁶ prevara,¹³⁷ te odavanje tajni.¹³⁸ U dijelu iz *Romana o Troji*, u opisu

---

¹²⁹ P. Маринковић, *Роман о Троји Роман о Александру Великом*, 169.

¹³⁰ И. Грицкат, *Повест о Триштану и Ижоти*, 173.

¹³¹ Isto, 220-225.

¹³² Prema Johnu od Salisburyja, ponašanje i vladanje u protivno zakonu je jedan od glavnih faktora kojim se definiše tiranin. John of Salisbury, *Policratus*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007, VIII.17

¹³³ J. Dunbabin, *Government*, 494-495.

¹³⁴ P. Маринковић, *Роман о Троји Роман о Александру Великом*, 118.

¹³⁵ Isto, 169.

¹³⁶ И. Грицкат, *Повест о Триштану и Ижоти*, 65.

¹³⁷ Isto, 226-227.

¹³⁸ Isto, 118.

umorstva Ancileša, neizdržavanje date riječi i neispunjavanje naredbi gospodara su također djela koja su se ubrajala u narušavanje vjere i, prema tome, bila predstavljena kao jedan društveno sraman čin.¹³⁹ U *Povijesti o Trištanu i Ižoti* se slična misao zle reputacije, koju nužno kao posljedicu čin vjerolomstva ima, prikazala u karakterizaciji jednog neimenovanog viteza, koji je opisan kao “žigosani verolomnik” ili “verolomni prokletnik”, koji nije naišao na simpatije Trištana i svojih zemljaka, kao ni pisca.¹⁴⁰

Da su vjerolomstvo i općenito nepravda bili povod za sukob i rat, prema srednjovjekovnom etosu, argumentirano je u više navrata unutar djela žanra lijepe književnosti. Općenito shvaćanje i mudrost prema tom pitanju je izneseno u riječima Trištanovog učitelja Gornora, kojim je savjetovao Trištana: “ako misliš da se pobiješ sa svakim koji dođe u Kornoval, mnogo ćeš neprilika imati; a znaš ako ti neki od njih nije skrivio, ti se s njime ne možeš tući, ukoliko on to ne zaželi.”¹⁴¹ Prema tom shvatanju, nije ispravno otvarati fizički sukob bez povoda, a djelovati unatoč toga je vodilo ka negativnim posljedicama. U *Aleksandridi* se nije suviše zadržavalo na ovom pitanju, jer su Aleksandrova predestinacija za univerzalnog vladara i razmatranje različitih strana koncepta vlasti i ispravnog ophođenja vladara upravo činili glavni dio radnje. Vladari i zajednice koji su bili skloni Aleksandru i prijateljski nastrojeni su stupali u njegovu službu ili su bili ostavljeni na miru. Prema Aleksandrovim neprijateljima pisac nije gajio nikakve simpatije, predstavljajući ih u vrlo negativnom svjetlu, a u slučaju glavnih antagonista, Darija i Pora, postojala je određena pozadina prije početka sukoba, te je Aleksandar bio žrtva njihovih bahatih uvreda.¹⁴² Nakon epizode u Judeji, Aleksandar je prikazan više kao ratnik u misiji boga Savaota, pa je stoga određeno svojstvo svetog rata dodalo moralnoj pozadini njegovog ratovanja, što je karakteristika ranijih perioda evropske srednjovjekovne književnosti, gdje su prikazi idealnog ratnika i vladara, kao snažnog svetog ratnika, ukazivali na nesigurnosti i potrebe vremena.¹⁴³

U *Povijesti o Trištanu i Ižoti* je pitanje pravednosti sukoba zaobiđeno tako što su koncepti poput borbe, dvoboja i takmičenja uzeti kao “viteški običaj” ili sastavni dio svjetonazora koji pripada toj društveno-kulturnoj sredini. Tako je Trištan odgovorio svom učitelju: “Čuo si mnogo puta o tim vitezima u kojih ima običaj da jedni s drugima mogu da

---

¹³⁹ P. Маринковић, *Роман о Троји Роман о Александру Великом*, 59-60.

¹⁴⁰ И. Грицкат, *Повест о Триштану и Ижоти*, 226-227.

¹⁴¹ Isto, 130.

¹⁴² P. Маринковић, *Роман о Троји Роман о Александру Великом*, 82-84, 133-134.

¹⁴³ C. Moorman, *A Knight There Was: The Evolution of the Knight in Literature*, 28-29.

zapodenu boru, i to se ne smatra kao sramota. Oni su od toga stvorili čast; to su izvrsni vitezi lualice velikih vrlina, oni se ogledaju s raznim vitezima, da bi se pročula njihova vrsnoća.”

¹⁴⁴ Prema tom viđenju, i u pitanju osvete, “niko to neće za greh smatrati, već samo za viteštvo.”¹⁴⁵ Taj svjetonazor, kojim se legitimiziralo pravo jačeg, prema tome, nije ostajao u okvirima viteške kulture, nego je primjenjen i na druge međuljudske, a time i međudržavne odnose,¹⁴⁶ u primjerima kada je kralj Samsih potčinio kralja Artijuša time što je njega i vitezove na njegovom dvoru porazio u nizu dvoboja,¹⁴⁷ ili kada je Trištan dvobojem zaustavio obvezu plaćanja danka za svoga ujaka, kralja Marka.¹⁴⁸

Aleksandrida sadrži dio kojim je bilo ponuđeno jedno alternativno rješenje pri pitanju nepravdi prema ljudskom i božijem pravu, u prepričavanju djela jednog legendarnog vladara: “Kad postadoše mnoge nepravde i ubistva, kvni ločini i krivokletstva, i kad Iraklije to vide, poče i najezda tuđinaca na tu zemlju. Pametan čovjek bira sebi za život pustinju, a i najpametniji od svih ljudi, Solomon, kaže: “Bolje je čoveku i od velike bolesti stradati nego ljudska bezakonja podnositi”. Pa rekavši to, Iraklije napravi hiljadu galija, izabra prave i čestite ljude iz svoje zemlje, s ženama i decom, smesti ih u galije, pa sa njima i caricom svojom, zbog nepravde i bezakonja pobeže od sveta, pa ploveći godinu dana, dođe do ove zemlje.”¹⁴⁹

U pitanju prava, djela žanra južnoslavenske lijepe književnosti općenito su davala centralnu ulogu vladaru pri donošenju, kao i izvršavanju zakona, ili idealizirala jednog plemenitog junaka koji je vlastitom voljom mogao nametnuti ispravno i razumno rješenje unutarnjim društvenim i pravnim neprilikama. Milosrđe se često isticalo kao vrlina, međutim pojedine vrste prijestupa su snažno osuđene, na prvom mjestu ubojstvo. Vjerolomstvo i izdaja, odnosno prijestupi koji su narušavali ugovorene veze među pojedincima ili državama, i time iste ugrožavali, su također spadali u takvu kategoriju. Ove percepcije su mogle biti proizvod društva čiji su politički pogledi izražavali potrebu za snažnim vladarom i pravnim poretom koji sankcionira prijestupe protiv unutarnje i vanjske sigurnosti zajednice.

---

¹⁴⁴ И. Грицкат, *Повест о Триштану и Ижоти*, 130.

¹⁴⁵ Isto, 176.

¹⁴⁶ Slično antičkim književnim idealima gdje su vrline sporta iz mirnih vremena bile primjenjive u ratnim okolnostima. Meriel Jones, *Andria and Gender in the Greek Novels, Philosophical Presences in the Ancient Novel*, University of Groningen Press, Groningen, 2007, 113-114.

¹⁴⁷ И. Грицкат, *Повест о Триштану и Ижоти*, 216-220.

¹⁴⁸ Isto, 78-84.

¹⁴⁹ Р. Маринковић, *Роман о Троји Роман о Александру Великом*, 213.

Portret idealnog vladara

U djelima žara južnoslavenske lijepe književnosti su idealizirani određeni oblici vlasti kao uređenje koje je, iz raznih praktičnih, pravnih ili vjerskih razloga, najispravnije ili najbolje za dobrobit društva. S obzirom na to da su takva uređenja, u svim djelima, iskazivala snažan monarhijski karakter, nužno se postavlja pitanje o karakteru osobe koja je obnašala vrhovnu funkciju vladara.

Glavna karakteristika prema kojoj se, unutar djela žanra južnoslavenske lijepe književnosti, razlikovao bitan vladar od nebitnog, te, vezano za to, i dobar vladar od lošeg ili osrednjeg, jest njegova sposobnost kao vojskovođe i organizatora. Ovo je podrazumijevalo ličnu, fizičku snagu vladara, kao i njegovu sposobnost vođenja vojske, dobivanja bitki i osvajanja. Pokoravanje drugih zemalja je u *Povijesti o Trištanu i Izoti* spomenuto kao čin junaštva.¹⁵⁰ Ove vrijednosti su izravno idealizirane u djelu kroz riječi Perla, koji je bio kraljev brat i “*valjan vitez*”, gdje poručuje: “*Nemoj se prikloniti, kralju Marko, nemoj davati dažbina, već se mačem odbrani na megdanu, jer ako umreš od mača, časno ćeš umreti.*”¹⁵¹

U *Aleksandridi* se nalazi na više slojevito mišljenje, s obzirom na to da je mnogo riječi utrošeno kako bi se stvorio kompromis između legendarnih prepričavanja o Aleksandru sa viđenjem o osvajačkim vladarima iz rane kršćanske književnosti.¹⁵² Unutar djela je Aleksandar sporadično nazivan “*vitezom*”,¹⁵³ ili je opisan kao “*snažan*”,¹⁵⁴ no duže digresije, u kojima je tematiziran vladarski ideal, su gotovo isključivo potencirale intelektualne vrijednosti i skromnost.¹⁵⁵ Vojni uspjeh i moć su, međutim, upravo predstavljali razlog zbog kojeg mnogi vladari, poput Filipa ili Nehtenava, čija su vlast i individualne vrline također pozitivno predstavljene, nisu bili veća tema radnje ili rasprave unutar djela za razliku od Aleksandra, Darija ili Pora. Osnov prema kojem je pak Aleksandar idealiziran, za razliku od

---

¹⁵⁰ Pri opisu Donjih ostrva: “*Gospodar njihov bejaše princ Galiot, i to je bila njegova otadžbina, dok je druge zemlje i posede pokorio svojim junaštvom*”. P. Маринковић, *Роман о Троју Роман о Александру Великом*, 163.

¹⁵¹ P. Маринковић, *Роман о Троју Роман о Александру Великом*, 61.

¹⁵² Euzebije je zamjeravao Aleksandru što je u svom kratkom životu pokoravao druge zemlje, pri tome rušeći i ubijajući, te pri tome poredi Konstantinova osvajanja, koja su pozitivno prihvaćena od podčinjenih i koja su uslijedila vladarskim ediktima gdje je hvalio Boga. Euzebije, *Vita Constantini*, I.7-8

¹⁵³ P. Маринковић, *Роман о Троју Роман о Александру Великом*, 83.

¹⁵⁴ Isto, 69.

¹⁵⁵ Slično Euzebiju, koji pri opisu Konstantinovih vrijednosti, naglašava njegove intelektualne sposobnosti kao značajnije od fizičkih. Euzebije, *Vita Constantini*, I.19

svojih također moćnih suparnika, jest da je on svoje uspjehe postigao “*ne svojom hrabrošću već božjim izvoljenjem*”,¹⁵⁶ što postaje konkretnije obrazloženo u epizodi u pećini, gdje Aleksandar susreće svoje suparnike i druge legendarne vladare u zagrobnom životu, na što se njihov grijeh sveo na njihovu pohlepu i oholost kojom su sami sebe prozvali bogovima, za razliku od Aleksandra koji je bio skroman sljedbenik bio Savaota.¹⁵⁷

S druge strane, pasivnost, nedjelovanje i zabava su bile karakteristike kojim se opisivao loš vladar. Slično kao što su antički teoretičari unutar epskog ciklusa kritikovali lika Pariza, kao primjera tih poroka,¹⁵⁸ *Roman o Troji* također pravi sličnu kritiku u razgovoru kralja Jektora i Pariža, u kojem se stvara kontrast između ta dva primjera dobrog i lošeg predstavnika vlasti. Jektor mu je tu poručio: “*O Parižu Aleksandre, gdje je tvoja moć i gdje je tvoje viteštvo kojim si mene pobeđivao u svakoj stvari i u svakoj borbi? A sada ležiš u svojoj ljubavi, a mi zbog tebe muku imamo i krv prolivamo.*” Nakon toga, carica Jelena je slično kritikovala Pariža, ovaj put koristeći cara Menelauša u poredbi kao suprotnog, dobrog primjera: “*s pravom sam te ja zaustavila da ne ideš protiv Menelauša cara, jer on je dobar vitez među vitezovima, a tebi bolje leži da u Troji vodiš tance sa gospođama trojanskim.*”¹⁵⁹

Vladaru je, pri tome, pripisano i određeno dostojanstvo čime se izdvajao od svojih podanika i prema kojem je nužno za njega da djeluje. Ovo shvatanje je iskoristio Aleksandrov vojskovođa Filon kao argument da bitku prepusti njemu: “*Ne dolikuje tebi da se s Porom biješ, jer su tebi podložni mnogi carevi kakav je on; meni je dostojno biti s njim, ne tebi.*”¹⁶⁰ Jednako su odgovorili i Darijevi poklisari na prijetnju da “*ne dolikuje caru, Aleksandre, da ubija poklisare*”.¹⁶¹ Sličan argument je bio korišten i u suprotnom smjeru, to jest kako bi se određena funkcija prenijela u ruke kralja. Ovo je izraženo od strane Trištana, kada je orlendejskoj kraljici kazao: “*Nemoj ubiti viteza svojom rukom, ne dolikuje tebi, krunisanoj gospođi kraljici, da okrvavljuješ svoje ruke krvlju viteškom. Ako je kriv, prepusti odmazdu kralju, on može da učini sve što njemu priliči i što je u stanju tvoj gubitak da osveti.*”¹⁶²

---

¹⁵⁶ P. Маринковић, *Роман о Троји Роман о Александру Великом*, 133.

¹⁵⁷ Isto, 148-149.

¹⁵⁸ Jeffrey Fish, Some Critical Themes in Philodemus’ On the Good King According to Homer, *Homer and the Good Ruler in Antiquity and Beyond*, Brill, Leiden, 2018, 152.

¹⁵⁹ P. Маринковић, *Роман о Троји Роман о Александру Великом*, 53.

¹⁶⁰ Isto, 138.

¹⁶¹ Isto, 96.

¹⁶² И. Грицкат, *Повест о Триштану и Ижоти*, 112.

Odgovornost vladara, u skladu sa položajem koji je obnašao, je kao vrlina izražena u mnogim pozivima na umjerenost i suzdržanost, koja prevazilazi osobnu apstinaciju od zabave kao u slučaju Pariža. Kao jedna od osnovnih vladarskih vrlina koja je bila svojstvena Aleksandru se, unutar uvodnog dijela, navodi da “*zemaljska blaga je smatrao truležnim i prolaznim*”, što rezonira sa Euzebijevom kritikom materijalnih spomenika kojim vladari veličaju svoj život, a koji su prolazni, za razliku od božijih blagoslova koji su vječni,¹⁶³ te općenito kršćanskim viđenjem koje zastupa, prema sv. Pavlu, da “*korijen svih zala jest srebroljublje; njemu odani, mnogi odlutaše od vjere i sami sebe isprobadaše mukama mnogima*”.¹⁶⁴ Aleksandar je stoga prikazan dobrotvoran i velikodušan vladar koji poklone i blaga dijeli svojim podanicima,¹⁶⁵ te je okarakterisan izjavama poput: “*Moji ljubljени drugovi su moje blago, jer carsko blago živi u ljudskim srcima.*”¹⁶⁶ Pored darova, Aleksandrovu velikodušnost je krasila i njegova spremnost da pomogne drugima u nesreći.¹⁶⁷

Umjerenost je predstavljala i karakteristiku vođenja države, što je istaknuto u Aleksandrovom stavu prema danku, gdje, također slično Euzebijevom viđenju,¹⁶⁸ smatra: “*Ne volim ni vrtara koji zelje iz korena čupa.*”¹⁶⁹ Na sličan način je i prilikom ratovanja Aleksandar prikazan kao blag i suzdržan. Pri opisu bitke u Ateni se nastojalo prikazati kako je izbjegavao krvoproliće i nepotrebno nasilje: “*Aleksandar jahaše na vologlavom konju kroz metež i moljaše ih da prekinu seču, pa ne mogući ih zaustaviti, naredi da se zapali grad ne bi li zaustavio ljude pune besa i jarosti... I pun jarosti, ali i žalosti reče: “Danas se makedonsko oružje okrvavi atinskom krvlju, ali ne po mojoj želji, već zbog njihovog bezumlja.*”¹⁷⁰

Vezano za to, nužno je napomenuti i poniznost koja se idealizirala u liku Trištana, iako on sam većinu djela nije djelovao kao vladar, izuzev jednog kratkog dijela kada tu funkciju sa Ižotom obnaša u Plačnom gradu. Naime, Trištan je izbjegavao razgovarati o svojim viteškim postignućima, a kada je to traženo od njega završavao je sa: “*više od toga*

---

¹⁶³ Euzebije, *Vita Constantini*, I.3

¹⁶⁴ Prva poslovice Timoteju 6:10, preuzeto sa: <https://biblija.ks.hr/prva-poslanica-timoteju/6> 20.7.2021 10:23

¹⁶⁵ P. Маринковић, *Роман о Троји Роман о Александру Великом*, 119-120.

¹⁶⁶ Isto, 161.

¹⁶⁷ Aleksandrovo nesebično pružanje pomoći je laudirano: “*Veliki care Aleksandre, ti si milostiv prema svima nesrećnicima i nije te badava bog učinio carem celog sveta! Jer otkako se udostojih tebe videti, sve nesreće koje me behu snašle, u radost prevratih.*” P. Маринковић, *Роман о Троји Роман о Александру Великом*, 146.

¹⁶⁸ Euzebije hvali poreske olakšice i pravednost u Konstantinovoju poreznoj politici. Euzebije, *Vita Constantini*, IV. 2-3

¹⁶⁹ P. Маринковић, *Роман о Троји - Роман о Александру Великом*, 161.

¹⁷⁰ Isto, 89.

*nisam ništa činio, ali, gospodaru, zaboravite to; ja to ne smatram za važno.*¹⁷¹ Zajedno sa Ancolotom, samom sebi je unižavao položaj i izmišljao priče o porazu,¹⁷² te je prilikom turnira svoj identitet sakrivao, što je tumačeno kao čin poniznosti, a ova vrlina je unutar djela predstavljena kao odraz dobrog karaktera i hvaljena.¹⁷³

U *Aleksandridi* je vlast opisana kao nešto što inherentno izvodi loše karakteristike ljudi zbog svoje prirode kao predmeta ljudske pohlepe. Opisi koji su svojstveni principima realističkog pravca političke teorije u srednjem vijeku¹⁷⁴ u *Aleksandridi* su predstavljeni poredbom: *“Oko carstva nema nikad mira, jer je carstvo velika gora i visoka vrlo, ukrašena vodama i mnogim voćem, slatka i krasna za verne, ali nepristupačna i strašna za neverne. Kad se čovek uspne na nju i pogleda na njenu krasotu, ne silazi mu se nikad s nje, samo ako je razumom ume sačuvati.”*¹⁷⁵ Stoga, u djelu je istaknut značaj poniznosti, kao vrline koja negira realne posljedice vladarskog položaja: *“svaki koji se visoko uznosi, nisko pada, a ko se ponizuje diže se.”*¹⁷⁶

Poniznost, kao vladarska vrlina, nije protekla iz rimske ili rane kršćanske misli,¹⁷⁷ nego je njen značaj u srednjem vijeku nastao pod utjecajem ideala monaškog života, koji se prenio na političku književnost,¹⁷⁸ jednako kao i, u slučaju *Trištana*, na vitešku književnosti i ideal viteštva.¹⁷⁹ Kao što je *Trištanova* poniznost stvarala pozitivne odjeke u društvu i osnaživala njegov ugled, u srednjem vijeku su njeni javni prikazi služili kao alat kojim su pojedini vladari, poput *Luja Pobožnog*, bili u stanju vješto učvrstit svoj položaj.¹⁸⁰

Intelektualne sposobnosti i mudrost,¹⁸¹ ispravno donošenje odluka,¹⁸² je istaknuto kao pohvalna karakteristika vladara. Odanost pravdi je najčešće idealizirano u trenucima kada se od vladara očekivalo ispoštovanje ugovorenih obaveza, tako da: *“Veća je stvar kraljeva reč nego kraljevstvo njegovo.”*¹⁸³ U kontekstu feudalnih odnosa, među osnovnim dužnostima

---

¹⁷¹ И. Грицкат, *Повест о Триштану и Ижоти*, 134.

¹⁷² Isto, 212.

¹⁷³ “Ако је он победио у боју, а име своје крије и неће да га знају, он је валјан”. И. Грицкат, *Повест о Триштану и Ижоти*, 108.

¹⁷⁴ Q. Taylor, *John of Salisbury, the Policratus, and Political Thought*, 140-141.

¹⁷⁵ Р. Маринковић, *Роман о Троји Роман о Александру Великом*, 110.

¹⁷⁶ Isto, 109-110.

¹⁷⁷ P. D. King, *The barbarian kingdoms*, 135.

¹⁷⁸ M. de Jong, *Power and humility in Carolingian society: the public penance of Louis the Pious*, 32.

¹⁷⁹ J. Bumke, *Courtly Culture: Literature and Society in the High Middle Ages*, 302-303.

¹⁸⁰ M. de Jong, *Power and humility in Carolingian society: the public penance of Louis the Pious*, 49.

¹⁸¹ Р. Маринковић, *Роман о Троји Роман о Александру Великом*, 74; И. Грицкат, *Повест о Триштану и Ижоти*, 47, 113.

¹⁸² Р. Маринковић, *Роман о Троји Роман о Александру Великом*, 69, 161.

¹⁸³ И. Грицкат, *Повест о Триштану и Ижоти*, 200.

vladara spadala je zaštita,¹⁸⁴ stoga su neuspjesi u održavanju te dužnosti bili predstavljeni kao jedan vrlo negativan i sraman čin,¹⁸⁵ kao nešto za što bi dobar vladar više volio “*jedan dobar zamak*” izgubiti.¹⁸⁶

No, pri djelovanju sa pravnim prijestupnicima ili zločincima, često je promovirano milosrđe i strpljenje pored pravde.¹⁸⁷ Ova vrlina nije primjenjivana samo u svojstvu sudije pri sporu između svojih podanika, nego i u vlastitim odnosima i iskustvima sa drugima. Stoga, Darije je pred svoju smrti hvalio to u karakteru Aleksandra, da je “*blagodaran i blagosrdačan i blagodetelan i prema svojim zlotvorima, kao što priliči svima veleumnim ljudima*”, na što je dodao izreku “*Ne vraćaj zlo zlim, pa će te i bog od zla izbaviti*”¹⁸⁸. Ovi stavovi, u osnovi, pokazuju snažan kršćanski moralistički stav, podudarajući se sa navodom iz Matejevog evanđelja “*Ne opirite se Zlomu! Naprotiv, pljusne li te tko po desnom obrazu, okreni mu i drugi*”¹⁸⁹. Pisac je, stoga, zastupanje ovih ideja u političkoj raspravi smatrao opravdanim, iako je kršćanski pacifizam kao politička ideologija prestao biti aktivan nakon prva tri stoljeća.¹⁹⁰

Djelovanje u skladu sa veličanim vrlinama, kao i dobro i uspješno vladanje i ratovanje, su rezultirani blagostanjem za zajednicu i vladarev položaj u njoj. Nedjelovanje i zabava, koje je dovelo Pariza u omražen položaj, nužno je imalo i svoju suprotnost u dobrom ugledu i prijateljstvu, uživanom od strane dobrih vladara. Ovo postignuće se, već kod antičkih teoretičara, poput Filodema, nije posmatralo samo kao posljedica dobrog ophođenja, nego i zasebna vladarska vrlina.¹⁹¹ Poredba između te suprotnosti, utjelovljena u odnosu dvaju likova, je prikazana u *Povijesti o Trištanu i Ižoti*, u priči kralja Marka i njegovog brata Perla: “*Kralj je poznao svojega brata kao vrlo valjana viteza i smelog i voljenog od strane dobrih ljudi. On naumi da ga ubije, da mu ovaj ne bi oteo vlast; i nije dugo ni potrajalo.*”¹⁹² Ovaj čin bratoubistva je, iako tajan, za rijetke ljudi koji su bili upućeni, poput Ancolota, predstavljao nešto vrijedno osude: “*Ti si mučki ubio vrlooga viteza, brata svojega*”,¹⁹³ te je

---

¹⁸⁴ F. L. Ganshof, *Feudalism*, 85-86.

¹⁸⁵ P. Маринковић, *Роман о Троји Роман о Александру Великом*, 59-60.

¹⁸⁶ И. Грицкат, *Повест о Триштану и Ижоти*, 144.

¹⁸⁷ P. Маринковић, *Роман о Троји Роман о Александру Великом*, 69, 161.

¹⁸⁸ Isto, 116.

¹⁸⁹ Matejevo evanđelje 5:38, preuzeto sa: <https://biblija.ks.hr/evanđelje-po-mateju/5> 25.7.2021 12:04

¹⁹⁰ R. A. Markus, *The Latin fathers, The Cambridge History of Medieval Political Thought c. 350-c. 1450*, Cambridge University Press, Cambridge, 2008, 116.

¹⁹¹ J. Fish, *Some Critical Themes in Philodemus' On the Good King According to Homer*, 142-145.

¹⁹² И. Грицкат, *Повест о Триштану и Ижоти*, 61.

¹⁹³ Isto, 62.

kralj Marko u cijelosti djela bio vođen kao moralno siv ili negativan lik. No, bitniji zaključak u tome jest da se dobar ugled povezivao sa dobrim osobinama, a pri tome i predstavljao karakteristiku koja je potencijalno činila vladara, što je konkretnije izraženo za Trištana kada je zarad svojih djela: “*bio slavljen od kralja Marka i svih dobrih ljudi, kao da je sam bio kralj.*”¹⁹⁴

Sukladno tome, idealiziran je blizak odnos i privrženost vladara prema svojim podanicima. Dok se taj ideal u drugim djelima odnosio primarno na vladareve vazale i druge moćnike, u *Aleksandridi* je često zauzet širi stav, koji je uključivao ostale žitelje vladareve oblasti. Tako je egipatski vladar Nehtrenav u vrijeme poraza napustio svoju državu, u žalošću ne želivši gledati muke svojih podanika, na što su mu Egipćani podigli raskošan spomenik.¹⁹⁵

Kako bi određeni vladar ispunio svoje dužnosti kojima je štitio svoju zajednicu i njene članove činio sretnim, u djelima južnoslavenske lijepe književnosti je prikazan kao fizički i intelektualno sposobna osoba nadahnuta određenim setom vrlina. Mnoge ove vrline su preuzete iz redovničkog ili općenito kršćanskog svjetonazora, što govori o utjecaju religijskih ustanova nad obrazovanjem i političkom ideologijom, dok mnoge druge predstavljaju vrline dobrog i odgovornog vođe, koji je u stanju da zajednicu čuva u sigurnosti i blagostanju.

---

¹⁹⁴ И. Грицкат, *Повест о Триштану и Ижоти*, 261.

¹⁹⁵ Р. Маринковић, *Роман о Троји Роман о Александру Великом*, 71-72.

Rodni odnosi

Način na koji su u djelima žanra južnoslavenske lijepe književnosti posmatrani rodni odnosi čvrsto je pratio okvire konceptualizacije društvenih normi i običaja. Ovo se u prvom redu može protumačiti funkcijom dvorske književnosti unutar društva, odnosno kao sredstvo kojim se pravdao društveni poredak i promovirale vrijednosti kulture vladajućeg dijela društva.¹⁹⁶ Značajnije uloge unutar radnje, koje su uživali ženski likovi poput Jelene, Ižote i Braginje, iznosile su neka drugačija pitanja i probleme u izgradnji pogleda, za razliku od mnogih sporednih likova, međutim način na koji se unutar djela sudilo svojim ženskim likovima je pratio jednak, prepoznatljiv normativni sistem.

Iako su se u književnoj tradiciji Zapada u srednjem vijeku pronalazila djela koja su raspravljala ili osporavala ustaljene predodžbe,¹⁹⁷ u sačuvanim južnoslavenskim djelima koja su djelomično preuzeta iz tih oblasti, poput *Romana o Troji* i *Povijesti o Trištanu i Ižoti*, takvi su elementi, kao i drugu koji se vežu za evropsku dvorsku kulturu, reducirani. Mnogi likovi se lako mogu svrstati u neke od rodovskih kategorija unutar književnosti, poput viteza ili zavodnice-vještice, te se kroz način na koji su prikazani njihovi međusobni odnosi uglavnom mogao steći dojam o individualnom i društvenom stavu prema rodnim odnosima. Sa druge strane, u *Aleksandridi* se zagovaranje vrijednosti i normi ispoljavalo kroz mnogo svijesnije i aktivnije napore. Uz to, korištenje tema iz prošlosti je često korišteno kako bi se validirali savremeni stavovi,¹⁹⁸ što je pojačano prikazom Aleksandra kao jedne svete, božanstveno odabrane ličnosti.

Rodni odnosi su uglavnom tematizirani prateći odnos žene i njenog supruga, oca ili gospodara. U pogledu prava, jedan krajnji stav rodni odnosa, a ujedino i najpotpuniji među djelima žanra lijepe književnosti je iznesen u presudi Aleksandra jednoj ženi koja je tužila svog supruga:

“Toga dana dođe Aleksandru neka žena i reče kako joj je muž zloban i kako je mnogo grdi. Aleksandar joj reče: “Svakoj je ženi muž starešina; nije meni dano da sudim muževima

---

¹⁹⁶ Roberta L. Krueger, Questions of gender in Old French courtly romance, *The Cambridge Companion to Medieval Romance*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000, 132-133.

¹⁹⁷ Simon Gaunt, *Gender and Genre in Medieval French Literature*, Cambridge University Press, Cambridge, 1995, 19-20.

¹⁹⁸ Christopher Raswell, Marvels of translation and crises of transition in the romances of Antiquity, *The Cambridge Companion to Medieval Romance*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000, 33.

ispred žena”. Ali tu ona željaše da Aleksandar ubije njenog muža, pa reče Aleksandru: “O care, on mene bije, a tebi je neveran”. A Aleksandar joj reče: “Nije ženi dano da sudi svom mužu! U mom carstvu žene ne sude muževima, jer teško zemlji kojom žena ovlada: žena je potrebna mužu (jer je bog stvorio da rađa decu) i mora mu biti podložna”, pa zapovedi da joj odseku jezik.”¹⁹⁹

Ovaj odlomak prikazuje viđenje prema kojem je rješavanje privatnih i rodnih odnosa pripadalo muškarcu, te se država nije miješala u to. Uplitanje vladara u bračne odnose je, slično tome, također bilo predmet kritike Euzebija vladavini cara Maksencija.²⁰⁰

Društvene funkcije žena u društvu su najčešće opisane kao stvari dužnosti. Ovo je izraženo od strane Darija, koji je na samrti davao naredbe svojoj kćerki Roksandi o tome kako treba da se ponaša u braku: “Pa ti naredujem, kćeri moja, da Aleksandru odaješ čast po dostojanju njegovom i da ga kao gospodina svoga i cara svesrdno ljubiš.”²⁰¹ S obzirom na radnju i tematiku unutar djela lijepe književnosti, nije se mnogo zadržavalo na opisu dužnosti koje su se ubrajale u odavanje časti. Razumno je da se pod tim razumijevala i reproduktivna funkcija, što je opisano u epizodi Aleksandrovog rođenja, kada je car Filip zaprijetio napustiti suprugu Olimpijadu ukoliko mu ne rodi dijete. Olimpija je na kraju, međutim, ipak uspjela roditi dijete uz pomoć egipatskog vrača Nehtenava, što je usrećilo Filipa “jer ko čedo rodi, ne umire”.²⁰²

Dužnost *odavanja časti*, koja je najčešće istaknuta, te prema kojoj se najviše sudilo karakteru žena, jest vjernost. Značaj privrženosti žena je, prema *Aleksandridi*, zasnovan na vjerskim i na društvenim vrijednostima: “dvojaka je nagrada: od Boga nagrada, od ljudi pohvala.”²⁰³ Slično je bilo sa Ižotom, prije nego što je sa Trištanom ispila ljubavni napitak: “Domišljali su se da Ižota njega tajno voli, ali se njeno srce priklanjalno zakonima.”²⁰⁴

Ljubav nije nalazila svoj krajnji izraz u obliku nedozvoljene ljubavi, kao što je to slučaj u nekim zapadnim pandanima, nego je njena bit promovirana jedino u kontekstu braka.²⁰⁵ Unutar određenih konteksta je, u *Povijesti o Trištanu i Ižoti*, isticana poredba ljubavi i društvenih vrijednosti, kao dvije suprotne krajnosti. Tako je i ljubav Trištana i Ižote, nakon

¹⁹⁹ P. Маринковић, *Роман о Троји Роман о Александру Великом*, 167.

²⁰⁰ Euzebije, *Vita Constantini*, I.33

²⁰¹ P. Маринковић, *Роман о Троји Роман о Александру Великом*, 117.

²⁰² Isto, 74.

²⁰³ Isto, 94.

²⁰⁴ И. Грицкат, *Повест о Триштану и Ижоти*, 111.

²⁰⁵ P. Маринковић, *Роман о Троји Роман о Александру Великом*, 94, 169; И. Грицкат, *Повест о Триштану и Ижоти*, 53

što su ispili napitak, na mjestima osuđena, jer je predstavlja čin koji narušava postojeće ugovorene obaveze, za razliku od djela Gottfrieda od Strasbourga, koji je simpatizirao sa njima.²⁰⁶ Suzdržanost koju su prethodno čuvali u svom međusobnom odnosu bila je poređena sa onim što će učiniti nakon konzumacije napitka: “*Ižota bejaše pored Trištana, i nijedno od njih nije mislilo ni na kakvu sramotu, već samo na pravdu, dobro i čast.*”²⁰⁷

Shodno tome, ljubavni prijestupi su bili snažno osuđeni, i predstavljeni kao sramni, te su često korišteni kao čin koji je razdvajao dvije krajnosti ljubavi i poštenja. U početku *Povijesti o Trištanu i Ižoti* je prepričana ljubav sina kralja Klevdasa i supruge kralja Apolona, koja se završila samoubistvom kraljice skokom sa dvora, nakon što je svoj otpor izrazila: “*O, pokvareni zli čoveče, moj je gospodar dolazio tvoje dobre slave radi, a ti si mu smrt pripremio, i hteo bi još i mene da osramotiš, ali toga neće biti.*”²⁰⁸ Suprotno tome, idealizirana je suzdržanost Trištana kojom je reagirao na pokušaje kćerke francuskog kralja. Na pitanje svoga učitelja Govornara “*A što nećeš tako divnu gospođicu da voliš?*” Trištan je odgovorio: “*Njena divota ne može da me dovede do izdaje.*”²⁰⁹ Pri tome, jednako se odnosilo i na druge vrste ljubavi, što je sugestirano u dijelu kada je kralj Lenviz branio svoju odluku da preostavi svoju kćerku Ižotu Trištanu i kralju Marku: “*Kada je ne bih dao, bio bih izdajica, jer smo se pogodili onda kada mi se bio našao u mojoj velikoj nevolji, Ja kćer mnogo volim ali mi ne dolikuje da zbog nje izgubim čast.*”²¹⁰

U *Povijesti o Trištanu i Ižoti*, jednako kao i u *Aleksandridi*, pojavljuju se priče u kojima je jedan ženski lik iz zlobe čini propast muškarcu. Ovakav rodni arhetip se nalazio i u zapadnoj dvorskoj književnosti, međutim u južnoslavenskim djelima je djelomično amplificiran i, radi toga, bio opisan kao “*mračna*” i “*crkvena*” ideja.²¹¹ Iako je *Roman o Troji* zadržavao neutralan ton u opisu Jelene, u *Aleksandridi* je njen lik bio predmet teške kritike: “*O koliki silni izgiboše zbog ove mrske i lukave žene.*”²¹² Tako je na kraju i Aleksandar doživio svoju smrt, zbog krivice jedne žene, te je epizoda popraćena digresijom, kojom se dodatno oslikava taj arhetip:

---

²⁰⁶ Ann Marie Rasmussen, *Medieval German Romance, The Cambridge Companion to Medieval Romance*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000, 192-193.

²⁰⁷ И. Грицкат, *Повесть о Триштану и Ижоти*, 159.

²⁰⁸ Isto, 50.

²⁰⁹ Isto, 72.

²¹⁰ Isto, 158.

²¹¹ Isto, 30.

²¹² Р. Маринковић, *Роман о Троји Роман о Александру Великом*, 95.

“I tada jedna od lukavih žena učini strašno ubistvo, kao što se i zbog Eve lišismo rajске hrane. Solomon, najmudriji čovek, zbog ženske ljubavi mudrost svoju napusti, a Sampsonu, velikom po snazi, žensko lukavstvo odole; i prekrasni Josif mnogo nastrada od lukave žene. Pa i Aleksandra, velikoga makedonskog cara smrt zadesi ženskim lukavstvom.”

213

Ideja o propasti muškarca zbog ljubavi i seksualne privlačnosti je u *Povijesti o Trištanu i Ižoti* na nekoliko mjesta opisana kao krivica čarolije kojom zlobna žena začara svoju žrtvu. Na taj način je žrtvom postao Trištanov otac, kralj Melijaduš: “kad je kralj bio u ložnici, promenilo se srce kraljevo i misao, i nije mu bila na umu ni njegova kraljica a ni elionsko kraljevstvo ni sluge, samo djevojka koja ga je odvela do toga grada, što bejaše čudesno uvračan”.²¹⁴ Jednako je i Merlin doživio kraj tako što “nije više imao vlasti nad samim sobom”, te je stoga “takva mudrost pala pred takvom ženom”.²¹⁵

Predstava rodних odnosa unutar sačuvanih djela žanra južnoslavenske lijepe književnosti je izražena kroz jedan snažan normativan karakter, uzimajući u obzir to da su određene perspektive unutar djela služile za opravdavanje društvenih odnosa i poretka u kojem su nastale. Prema tome, uobičajen zaključak jeste da je ideološko rasuđivanje u djelima žanra lijepe književnosti odraz društva u kojem “*patrijarhalni Slaveni*” žive, te konvencija koje smatraju nužnim.²¹⁶ Mogući razlog zašto teoretiziranje u polju rodних odnosa nije našlo plodno tlo u svakodnevnici zajednica, čiji je sistem ugrožen i izražava potrebu za vojnim kvalitetama i snagom.²¹⁷

---

²¹³ P. Маринковић, *Роман о Троји Роман о Александру Великом*, 166.

²¹⁴ И. Грицкат, *Повесть о Триштану и Ижоти*, 54.

²¹⁵ Isto, 148.

²¹⁶ Isto, 30.

²¹⁷ S. Torres-Prieto, *Arthurian Literature in East Slavic*, 18.

Zaključak

Djela žanra južnoslavenske lijepe književnosti predstavljaju dobre izvore za istraživanje društvene historije srednjeg vijeka, naročito ideoloških zastupanja i shvatanja o različitim društvenim temama. Pojedini dijelovi su prenosili, svjesno ili ne, poimanja koja su bila odraz stvarnih okolnosti i svakodnevnice, te stoga su podrazumijevana kao prirodna. S druge strane, drugi dijelovi su predstavljali čvrst iskaz vrijednosnih sudova u obliku aktivnog zagovaranja. Na taj način su drevne i mitološke priče iz srodnih kulturnih sredina dostigle stanje homeostaze u djelima lijepe književnosti, te su održale različite informativne funkcije u novoj društvenoj sredini.

Društvo, kakvo je u tim djelima prikazano, je u suštini jedno strukturalno podijeljeno i hijerarhično društvo. Viši slojevi društva, unutar čijih krugova je smještena radnja ovih književnih djela, činili su jednu kohezivnu grupu sa djelomično izraženim kolektivnim identitetom, neovisno o tome da li su opisani kao krvno plemstvo u *Povijesti o Trištanu i Ižoti* ili *Romanu o Troji*, ili je uz njihov položaj dodan jedan više meritokratski ili vjerski argument kao u *Aleksandridi*. Identiteti su, prema tome, čvrsto vezani za društveni položaj, te su norme i običaji kojima su se ljudi vodili bili upravo iskaz toga. Tako su, primjerice, koncepti kao “kraljeva riječ”²¹⁸ ili “viteška riječ”²¹⁹ imali zasebno značenje, a naklon gospodaru je predstavljao jednu zasebnu i cijenjenu vještinu.²²⁰

Velika uloga u oslikavanju jednog društva je pripadala liku vladara. Društveni sistemi koju su prikazani su pratili jedan ustaljen oblik prema kojem je jednoj osobi ukazana viša čast i čija je riječ bila najznačajnija. Ovo je uglavnom predstavljeno kao nešto općeprihvaćeno, te se, izuzev na pojedinim mjestima u *Aleksandridi*, rijetko ulazilo u teoretiziranje osnova. Glavne argumente su činili: vjerska shvatanja (uglavnom unutar *Aleksandride*, predstavljanje vladara kao direktnog izvršioca Božije volje), praktični argumenti prema kojima zajednica bujedinjena i efikasna sa jednim vladarom, te dobar karakter i vještina vladara.

Iako su u *Romanu o Troji* i *Povijesti o Trištanu i Ižoti* opisane situacije društvenog nesklada ili unutarnjih sukoba i nesporazuma zajednice, za njihove uzroke nije okrivljen sistem, nego zlobni ili nesposobni pojedinci, te neka neregularna karakteristika zbog koje

---

²¹⁸ И. Грицкат, *Повест о Триштану и Ижоти*, 200.

²¹⁹ Isto, 236-248.

²²⁰ Isto, 230.

zajednica odstupa od idealiziranog standarda. U *Aleksandridi* se na više mjesta nastojala prikazati jasna razlika između dobrog i lošeg vladara, te je pri tome sam koncept vlasti bio predmet rasprave. Vlast je opisana kao nešto što po svojoj prirodi u svom držiocu izaziva negativne karakteristike, poput oholosti i bahatosti, no u djelu nije predstavljena alternativa, nego je monarhijski sistem idealiziran u poredbi sa drugima. Pobožnost i umjerenost su vrline koje su tek ponuđene kao rješenje, te djelo završava savjetom opreza.

Međusobni odnosi, naročito ukoliko su vladari uključeni, su često polazili prema formi feudalno-vazalnih odnosa. Uzajamno vrednovanje i poštivanje tih odnosa, kao i ispravno društveno ophođenje, su vrijednosti koje su promovirane, te nije stvaran dualitet radnji koje su dobre za zajednicu i radnji koje su po nekim drugim mjerilima ispravne. Iz tog razloga, nedozvoljena ljubav Trištana i Ižote nije u djelu predstavljena simpatetički, a pojedine teže situacije, gdje su oba suprotstavljena viđenja imala argument za svoju ispravnost, nisu ostavljene nedovršene čitateljima na razmišljanje, nego su razrađene i predstavljene kao rješene.

Shodno tome, radnje koje bi odstupale od društvenih normi su bile predmet osude. Mišljenja i radnje koje su odstupale ili se suprotstavljale idealiziranom standardu, međutim, nisu predstavljali nikakvu čvrstu ideologiju, bar ne aktivnu ili ozbiljnu, uzimajući u obzir to da su drugi sistemi poput atenske demokratije, čiji je način vlasti Aleksandar osuđivao, predstavljali intelektualni artefakt prošlosti ili su bili hipotetički plod mašte. Jednako tome, različiti vrijednosni sistemi koji su u srednjovjekovnim intelektualnim krugovima bili predmet intelektualne diskusije i debate, poput glorifikacije koncepta dvorske ljubavi, u južnoslavenskim obradama žanra lijepe književnosti su predstavljeni kao strani i nije im se poklanjalo pažnje.

Čuvajući pogled na eksterne prilike, jasno je da su se cijenile fizičke i mentalne sposobnosti koje pridonose zajedničkoj vojnoj snazi. Pri tome, podrazumijevan je i aktivan angažman, naročito vladara. Koncept pravednog ratovanja je opstajao kao moralno načelo, te je obratno, neutemeljeno nasilje osuđeno kao nešto što bi tek učinio “*verolomni prokletnik*”²²¹ ili “*poganin*”.²²² Neprovoćirano stupanje u rat ili dvoboj je pak bilo dio djelovanja glavnih likova, a taj dvostruki standard je, labavo ili ne, opravdan kao u skladu sa viteškim ili vjerskim načelima.

---

²²¹ И. Грицкат, *Повест о Триштану и Ижоти*, 226-227.

²²² Isto, 239-248.

U odsustvu političkih prava ili interesa kod velikog broja stanovništva briga za fizičkom sigurnosti, odnosno obaveza zaštite podanika, pripadala je predstavnicima vlasti. Iz tih razloga, dodajući životnu realnost ljudi, gdje su sukobi i nesigurnosti predmet svakodnevnice, sadržaji kulturnog života su bili ispunjeni tim temama, te je glorificiran koncept viteštva i snažnog vladara na kojeg se zajednica mogla osloniti. Sa druge strane, idealiziranje skromnosti, nemiješanja u privatne živote podanika i, u nekim situacijama, milosrđa, zagovara sistem gdje u ustrojstvu vlasti ne zalaze ljudski poroci poput pohlepe, nego su ugovorene obaveze univerzalno održane.

Izvori i literatura

Izvori:

1. Toma Akvinski, *Summa Theologica*, vol. 2, Encyclopaedia Britannica, Chicago, 1992.
2. Dante Alighieri, *De Monarchia*, The Riverside Press, Cambridge, 1904.
3. *Biblija*, preuzeto sa: <https://biblija.ks.hr/> 20.07.2021. 10:23
4. Euzebije, *Vita Constantini*, preuzeto sa:
<https://sourcebooks.fordham.edu/basis/vita-constantine.asp> 3.5.2020, 11:51
5. John Fortescue, *De laudibus legum Angliae a treatise in commendation of the laws of England*, Robert Clarke & Co, Cincinnati, 1874.
6. Ирена Грицкат, *Повест о Триштану и Ижоти*, Српска књижевна задруга, Београд 1966,
7. Радмила Маринковић, *Роман о Троји Роман о Александру Великом*, Просвета Српска књижевна задруга, Београд, 1986.
8. Vladimir Mošin, *Ljetopis popa Dukljanina*, Matica hrvatska, Zagreb, 1950.
9. Krzysztof Nawotka, *The Alexander Romance by Ps.-Callisthenes: A Historical Commentary*, Brill, Leiden, 2007.
10. Platon, *Kratil. Teetet. Sofist. Državnik*, Plato, Beograd, 2000.
11. John of Salisbury, *Policratus*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007.
12. Тибор Живковић, *Gesta regum Sclavorum II*, Историјски институт Манастир Острог, Београд Никшић, 2009.

Literatura:

1. Matilda Tomaryn Bruckner, The shape of romance in medieval France, *The Cambridge Companion to Medieval Romance*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.
2. Joachim Bumke, *Courtly Culture: Literature and Society in the High Middle Ages*, University of California Press, 1991.

3. Joachim Bumke, *Geschichte der mittelalterlichen Literatur als Aufgabe*, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Düsseldorf, 1991.
4. Joseph P. Canning, Ideas of the State in Thirteenth and Fourteenth-Century Commentators on the Roman Law, *Transactions of the Royal Historical Society Vol. 33*, Cambridge University Press, Cambridge, 1983.
5. Jean Dunbabin, Government, *The Cambridge History of Medieval Political Thought c. 350-c. 1450*, Cambridge University Press, Cambridge, 2008.
6. Mayke de Jong, Power and humility in Carolingian society: the public penance of Louis the Pious, *Early Medieval Europe I*, Blackwell Publishers, Oxford, 1992.
7. Jeffrey Fish, Some Critical Themes in Philodemus' On the Good King According to Homer, *Homer and the Good Ruler in Antiquity and Beyond*, Brill, Leiden, 2018.
8. Francois Louis Ganshof, *Feudalism*, Longmans, London, 1952.
9. Simon Gaunt, *Gender and Genre in Medieval French Literature*, Cambridge University Press, Cambridge, 1995.
10. Simon Gaunt, Romance and other genres, *The Cambridge Companion to Medieval Romance*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.
11. Dennis Greene, *Medieval Listening and Reading: The Primary Reception of German Literature 800-1300*, Cambridge University Press, Cambridge, 1994.
12. Meriel Jones, Andreia and Gender in the Greek Novels, *Philosophical Presences in the Ancient Novel*, University of Groningen Press, Groningen, 2007.
13. P. D. King, The barbarian kingdoms, *The Cambridge History of Medieval Political Thought c. 350-c. 1450*, Cambridge University Press, Cambridge, 2008.
14. Roberta L. Krueger, Questions of gender in Old French courtly romance, *The Cambridge Companion to Medieval Romance*, Cambridge University press, Cambridge, 2000.
15. Herta Kuna, *Srednjovjekovna bosanska književnost*, Forum Bosnae, Sarajevo, 2008.
16. Jacques Le Goff, *The Birth of Europe: 400-1500*, Blackwell, Oxford, 2005.
17. Jacques Le Goff, The Symbolic Ritual of Vassalage, *Time, Work and Culture*, University of Chicago Press, Chicago, 1980.
18. R. A. Markus, The Latin fathers, *The Cambridge History of Medieval Political Thought c. 350-c. 1450*, Cambridge University Press, Cambridge, 2008.

19. Charles Moorman, *A Knyght There Was: The Evolution of the Knight in Literature*, University of Kentucky Press, Lexington, 1967.
20. Janet Nelson, Kingship and empire, *The Cambridge History of Medieval Political Thought c. 350-c. 1450*, Cambridge University Press, Cambridge, 2008.
21. D.M. Nicol, Byzantine political thought, *The Cambridge History of Medieval Political Thought c. 350-c. 1450*, Cambridge University Press, Cambridge, 2008.
22. K. Prennington, Law, legislative authority and theories of government 1150-1300, *The Cambridge History of Medieval Political Thought c. 350-c. 1450*, Cambridge University Press, Cambridge, 2008.
23. Никола Радојчић, Друштвено и државно уређење код Срба у раном средњем веку према Барском родослову, *Гласник Скопског научног друштва XV-XVI*, Скопље, 1936.
24. Ann Marie Rasmussen, *Medieval German Romance, The Cambridge Companion to Medieval Romance*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.
25. Cristopher Raswell, Marvels of translation and crises of transition in the romances of Antiquity, *The Cambridge Companion to Medieval Romance*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.
26. Quentin Taylor, John of Salisbury, the Policratus, and Political Thought, *Humanitas XIX*, 2006.
27. Susana Torres-Prieto, *Arthurian Literature in East Slavic*, 14-15, preuzeto sa: https://www.academia.edu/2848222/Arthurian_literature_in_East_Slavic 20.05.2021. 17:40
28. R. van Caenegem, Government, law and society, *The Cambridge History of Medieval Political Thought c. 350-c. 1450*, Cambridge University Press, Cambridge, 2008.